Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 11. Maart 1923.

DE OMGANGSTAAL BIJ CALVIJN [1])

Vertaald door Dr S. Eringa
te Rotterdam.

Wanneer men, bij het opslaan van een werk van Calvijn, verwacht een altoos-strengen schrijver te vinden, een redenaar bij wien nooit de rimpels van het gezicht verdwijnen, dan zal men aangenaam worden verrast. Calvijn behoort stellig tot zijn land en tijd. In zijn preeken en verhandelingen treft men onder de ernstigste beschouwingen dikwijls die frissche beeiden aan, die de volksgeest op zoo gelukkige wijze schept en die de aandacht van hoorder of lezer gespannen houden.

Zooals vele malen is opgemerkt, is een overvloed van spreekwoorden een der gewone kenmerken van de omgangstaal van het volk. Spreekwoorden komen bij Calvijn veelvuldig voor en hij gebruikt ze gaarne tot steun van de waarheden die hij verkondigt. Hij spreekt bij voorbeeld aldus van Gods gestrengheid, door het verzet van den mensch noodig gemaakt: „Wanneer Hij ziet, dat wij de verzenen tegen de prikkels slaan, dat wij traag en lafhartig zijn, moet hij ons des te harder aansporen, zooals het spreekwoord zegt: **Bij een weerbarstigen ezel past een ruwe drijver.**" Wij zijn te onverschillig voor het

---

[1]) De volgende bijdrage is de vertaling van een artikel van E. Huguet, hoogleeraar aan de Sorbonne, verschenen in de *Revue d'histoire littéraire* van 1916 (no. 1 en 2), en getiteld: *La langue familière chez Calvin.* Zoowel de redactie van de *Revue* als Prof. Huguet persoonlijk verleenden tot die vertaling hun toestemming. We meenden dat het van belang kon zijn met de opvattingen van Calvijn omtrent taal en stijl, zooals ze uit dit artikel blijken, nader kennis te maken.

lief of leed van onzen naaste: „Wij geven weinig om het welzijn, het voordeel of de schade van anderen: zooals het spreekwoord luidt: **'t Is goed riemen snijden van een andermans leer".** De eerste stap op den verkeerden weg leidt tot alle andere: „Als we zoo zijn begonnen, gaan we verder: want het spreekwoord geldt: **Bij het insteken maakt men kromme brooden;** en wanneer de menschen eenmaal afgeweken zijn, weten ze geen maat meer te houden".

Spreekwoordelijke en figuurlijke uitdrukkingen zijn niet minder talrijk. Te onpas geweld gebruiken is **den paling op de knie willen breken:** „We moeten de onwetenden en zwakken verdragen en ze niet overmatig bezwaren; en ook al is het dat ze te kort komen, moet men ze langzamerhand terug brengen, liever dan **den paling op de knie te breken."** Een man die op zich zelf vertrouwt, die zeker is van zijn zaak, **weet hoe hij den knuppel moet hanteeren:** „Hij toont **te weten hoe hij den knuppel moet hanteeren** (zooals men zegt), want hij tart allen die het tegen hem zouden willen opnemen, en daagt hen uit als in een gevecht". Zij die meenen de waarheid te bezitten, denken **dat ze de boon in de koek hebben gevonden:** „De Stoïcijnen dachten **dat ze de boon in de koek hadden gevonden,** zooals men zegt, toen ze beweerden, dat men uit alle deelen der natuur verschillende namen van God kan afleiden zonder echter zijn wezen te verscheuren of te verdeelen". Een gedwongen lijdzaamheid, en daarom zonder verdienste, is **het geduld van een Lombardiër:** „Wanneer God ons wil vermanen geduldig te zijn, toont Hij ons niet alleen, dat wij Zijn hand niet kunnen ontwijken, en dat wij onzen tijd verliezen met tegen Hem weerspannig te zijn........., want dat zou **'t geduld van een Lombardiër** wezen, zooals men zegt, als we zoo met de tanden knersten en we ondertusschen, zooveel we konden, ons tegen God verhieven, als we slechts door dwang geduldig waren". De man die in nood verkeert, neemt zijn toevlucht tot slinksche streken, hij beproeft **door de moerassen weg te komen:** „Als Mozes ziet, dat de menschen slinksche middelen beproeven, en zich daarmee bedriegen, en zich zelf wijsmaken dat ze **door de moerassen weg kunnen komen** (zooals men zegt), toont hij ons dat God allerlei middelen heeft om ons te kastijden". Van iets dat iedereen weet, waar allen over spreken, **gaan de**

kinderen om mosterd uit: „Zoo men een hoereerder straft, zijn er een dozijn die 't ontloopen, en ieder ziet het voor zijn oogen: alleen de rechters zijn op dat stuk eenoogig of blind, **de kleine kinderen gaan er van om mosterd uit".** Verscheidene keeren komt hij op tegen die **vijf pooten zoeken aan een schaap,** d. w. z. die hun best doen de eenvoudigste dingen ingewikkeld te maken door te beweren dat ze er moeilijkheden in zien: „Volgens den sleutel, dien we al gegeven hebben, dat er slechts tien regelen zijn om heel ons leven er naar te richten, moeten we geen **vijf pooten zoeken aan een schaap".** Heengaan is **een gat in de lucht maken:** „Ge kunt hier wel nagaan dat de keizer, na zich eerst een poos een houding te hebben gegeven, in eens een **gat in de lucht maken zal** om er tusschen uit te komen". Karig zijn met iets te geven, is het zich **van den vinger laten likken:** „Als iemand, wanneer hij inzicht heeft in de Schrift, dat voor zich zelf houdt, en het zich alleen maar **van den vinger likken laat** (zooals men zegt), ...deelt hij niet de genadegave uit die God hem schenkt". Men ziet, hoe het bij Calvijn een gewoonte is, zijn gedachten uit te drukken in een beeld aan allen bekend, en ontleend aan den rijken schat der volkstaal.

Vergelijkingen hebben bij Calvijn hetzelfde gemeenzame karakter, 't zijn gebruikelijke, traditioneele vergelijkingen, zooals meer dan eens de woorden aanduiden waarvan ze vergezeld gaan: **zooals men zegt, naar de spreekwijze luidt:** „Ze hebben geklapt **als eksters in de kooi** (zooals men zegt)". — „De menschen zijn als **kolenbranderszakken** (als de zegswijze is): de een maakt den ander zwart......... Er is tegenwoordig niemand of hij geeft anderen een slecht voorbeeld". — „Zij zouden de kindertjes bang kunnen maken, 't zijn **vogelverschrikkers in** het hennepveld (naar 't zeggen is)". — „Al was 't maar om 't fatsoen, zou een mensch dan dulden dat hem zijn kleed en mantel werd uitgetrokken en dat men hem liet staan als een **appelplukker,** zooals men zegt?" — „Als wij den grooten hoop volgen als **koeien of kraanvogels** (naar gezegd wordt...... worden wij van God verloochend". — „De heidenen hebben nooit gedacht, dat hun goden alleen de baas konden spelen, als **ratten in het stroo** (zooals men zegt). Zij hebben gemeend, dat er een opperste regeerder was". — Zij die vroeger als

wilde beesten waren, of als **losgelaten kalvers,** zullen terugkeeren, en men zal in hen éenige eerbaarheid zien".

Calvijn is niet bang voor triviale woorden, en maakt er dikwijls gebruik van om te krachtiger zich uit te drukken. Hij ergert zich, „dat aardsche rechters maar spotten met arme lieden, wanneer ze hun om hulp komen vragen en **hun zeever laten loopen,** in plaats van ze bij te staan". Van zondaars sprekend, die in plaats van zich te beteren, altoos wenschen verschoond te worden, vergelijkt hij hen bij slechte betalers: „Hij weet wel dat hij moet betalen en zelfs kan hij het ook, maar hij is blij, dat hij nog een paar dagen van zijn geld **doordraaien** kan". Het triviale woord komt hem als van zelf te pas om verachting uit te drukken: „Ge ziet die **str......broeken,** die nog niet hun neus behoorlijk kunnen snuiten, zooals men zegt, die nog wel tien jaar de gard mochten hebben, **sch......broeken** dat ze zijn, heelemaal niet geven om al wat men tot hen zegt". — „Er zijn **schooiers,** die niets beteekenen en nog erger zijn dan Paapsche monniken". — „Het gaat er niet om menschen van hooge kom-af te vinden om het gezag van het Evangelie te verminderen: **Jan Rap en zijn maat** zijn daarvoor goed genoeg". — „Als de een of andere **Jan-Gat,** of vent-van-niets, iemand eer wilde bewijzen en tot hem zeide: Je bent koning van Antiochië, je bent keizer van Constantinopel, en dit en dat: wat zou zulk een lof beduiden? 't Is immers een schooier of landlooper die spreekt: en hij maakt koningen en vorsten naar 't hem in zijn hoofd komt en gevalt."

Figuurlijke zegswijzen, we hebben 't reeds gezien, zijn zeer verscheiden bij Calvijn. Hij put uit alle bronnen waar de volksverbeelding zich voorziet. 't Is bekend hoeveel de gewone taal aan den godsdienst ontleend heeft. Nog heden heeft onze taal een overvloed van zulke uitdrukkingen. Maar in de XVIe eeuw vond men er nog meer. Calvijn herinnert o. a. gaarne aan een spreekwoord, dat onder de Roomsch-Katholieken zeer in gebruik was: „De kleine kinderen van de Papisten zeggen onder elkaar, als zij een verwarden boel willen aanduiden: **Je kunt Jezus Christus niet van de Apostelen onderscheiden.** Dat ziet men inderdaad bij hen gebeuren: want zooveel heiligen als ze hebben, zooveel afgoden aanbidden ze". Deze zegswijze is ook bij de Roomschen in zwang: **Met het kruis op den rug** voor: 't komt er niet op aan hoe: „Niets is gemakkelijker dan

iets den priester in 't oor te fluisteren en er daarmee af te zijn, als ze maar 't kruis op den rug hebben gekregen, zijn ze klaar, en dit gebruiken ze zelfs als een spreekwoord: **met het kruis op den rug,** wil zeggen: 't komt er niet op aan hoe, 't is al gelijk". — Dikwijls loopen we gevaar, bij 't beantwoorden van de aanvallen onzer vijanden, **van één duivel er twee te maken:** „Paulus had wel heel vernuftig kunnen zijn als hij gewild had, maar dan had hij **van één duivel er twee gemaakt.** Wij moeten zulk een woordenstrijd niet beginnen......... Want terwijl het Woord Gods er met de haren bijgetrokken werd, zou alles worden ontwijd". Bij ons is nog niet geheel de uitdrukking: **Uit zijn schelpen munt slaan,** in onbruik geraakt: Wanneer de Genethliacen **uit hun schelpen munt willen slaan** onder voorwendsel dat de beschouwing van de werken Gods goed en heilig is, laat ieder er dan op bedacht zijn hen te laten zeggen wat ze bedoelen, en door zulke omwegen niet van de wijs raken". Calvijn bedient zich zich van de spreekwijze: **in den wijwaterbak p.........,** die men later bij Régnier terug vindt: „Zoo hoog verheffen de menschen den hoorn, dat ze de ware religie willen verderven, en als er sprake is van de zuivere heilige leer, zooals zij ze kennen, zouden ze daartegen in verzet willen komen, 't zij om anderen te tarten of uit dwaze eerzucht: ze willen, zooals de Papisten zeggen, **p...... in den wijwaterbak,** opdat er over hen gesproken wordt". Aan woorden uit de gebeden zijn ontleend de uitdrukkingen: **onder een fidelium doorgaan, usque ad vitulos.** „Dat zijn er, wel geteld, veertien [spijkers uit het kruis]. Iedere plaats voert deugdelijke bewijzen aan voor de hare, naar ze meent. In ieder geval heeft de eene evenveel gelijk als de andere. 't Beste is echter ze alle **onder een fidelium te laten doorgaan,** en te zeggen dat alles wat men er van beweert gelogen is". — „Wat zou men anders doen met zulk een snaak dan hem in zijn kapittel te zetten, waar hem, naar 't spreekwoord der monniken, de les gelezen zou worden, **usque ad vitulos".**

Sommige uitdrukkingen zijn afkomstig van de gerechts- en kanselarijtaal. Zoo bijvoorbeeld **het audivit hebben** of **het audivi,** dat beteekent gezag, voorrang, gunst, voorrechten hebben, een term, blijkbaar ontleend aan de formule **audivi,** die door den rapporteerenden rechter op een rekwest wordt geschreven:

„Wat de predikanten betreft, hun worde niet de vrije teugel gelaten om te beweren wat ze goedvinden: maar op deze voorwaarde slechts, dat onze Heer Jezus steeds de Meester zij, Hij alleen het **audivi** hebbe (zooals men zegt), en alles wat men spreekt, voorgesteld worde in Zijn naam”. Van denzelfden oorsprong is de zegswijze **te berde brengen, ter tafel leggen.** „Ieder moet dus komen en zich zelf **ter tafel leggen,** opdat men zien kan wie hij is, wat hij gedaan heeft, en zoo een goed oordeel vellen kan.” Vandaar ook dit gebruik van het woord **protocol:** „Voorzoover noodig is, zal onze verkiezing ons openbaar worden, want ook al bewaart God de **protocollen** voor Zich (zooals men zegt), toch geeft Hij ons daarvan getuigenis, zoodat wij zeker kunnen zijn dat Hij onze Vader is en zal blijven tot het einde”.

't Is een figuurlijke spreekwijze, die overal gebezigd wordt, als men de zonden van den mensch vergelijkt met een schuld, die hij op zich neemt en die hij eens zal moeten betalen. Zoo stelt ook Calvijn dikwijls de verhouding voor tusschen het schepsel en God. „Zoo Hij al zijn voornemen verbergt, en ze niet schijnt te zullen straffen, toch laat Hij hen niet varen, zonder iets in Zijn boek te schrijven, toch blijven hun zonden niet ongestraft: maar Hij wacht geduldig en ten slotte moet **de rekening worden opgemaakt”.**

Calvijn spreekt ook dikwijls over dingen, die van **nul en geender waarde** zijn: „Onze verontschuldigingen zijn van **nul en geender waarde,** zoodra men afwijkt van den eenvoud des Evangelies”. 't Gebruik van dergelijke termen uit den kleinhandel of de huishoudelijke rekening kenmerken eveneens de omgangstaal, die Calvijn bezigt: „Alles **wel geteld en gemeten** zijn de menschen slakken die terstond versmelten”. — „Onze hoovaardij zou in ons overblijven, wij zouden den nek niet buigen, en nooit **onze schuldbekentenis schrijven,** zooals men zegt”. — „Als we kunnen aanvoeren...... dat velen zijn zooals wij: dan achten we ons daarmee onschuldig en vrijgesproken. Maar we **verslechteren** alleen maar **onzen koop,** te meer, omdat we zoodoende God vertoornen”.

De verschillende spelen en hun woordenschat krijgen bij Calvijn ruimschoots hun deel. Vandaar komt de uitdrukking **met den voet den bal keeren:** „Te meer omdat zij die de Kerk

wenschen te verstoren, de dienaars des Heeren er toe zouden kunnen brengen **met den voet den bal te keeren** (zooals men zegt), verklaart Paulus, dat men ze moet laten voor wat ze zijn. Vandaar ook de spreekwijze: **zijn kegels oprapen,** in den zin van wegloopen, er van door gaan. „Hieraan ziet men, dat de lummel **zijn kegels opraapt,** omdat hij ziet dat hij geen vrij spel heeft". Een kinderspel had de uitdrukking: **de kat naar de beenen gooien** gegeven, die beteekende een beschuldiging inbrengen: „En dan worden de klachten nog geuit tegen Mozes en Aäron, wordt hun **de kat naar de beenen gegooid,** en het volk tegen hen opgehitst, zooals men zegt". Een welbekend spel was ook **den verbaasde spelen,** dat Rabelais vermeldt onder die van Gargantua, en de uitdrukking **den verbaasde spelen** beteekende in figuurlijken zin verbluft staan kijken: „Als de menschen zwijgen en **den verbaasde spelen,** en niemand een woord durft te zeggen, zal God de een of andere dwaas verwekken die er over spreekt".

Onder onze familiaarste overdrachtelijke gezegden kan men die rangschikken, welke aan de huishouding en in 't bijzonder aan de keuken zijn ontleend. Calvijn verzuimt niet er gebruik van te maken: „De duivel **hutst zijn oude kliekjes dooreen,** met de menschelijke natuur van Jezus Christus te loochenen, of zijn Goddelijke majesteit, of alles te vermengen". — „Wanneer Job het verlies van zijn goederen, de dood zijner kinderen, en zooveel rampen als hem zijn overkomen, bericht worden, erkent hij dat God hem bezoekt, en zegt: De Heere heeft gegeven, de Heere heeft genomen. En dat had Hij inderdaad. Maar hij wist toch ook wel dat de duivel hem **die soep gebrouwen had".** — „Die middenlui......... willen zoo onzen Heere Jezus verbergen, dat Hij nergens meer toe dient, dat Hij onbekend blijft, en dat de leer des Evangelies **een hutspot wordt".** — „En toch willen wij onze rede verheffen, en zeggen... dat wij de genade Gods behulpzaam kunnen zijn, indien zij ons maar helpen wil, en zoo maken we **een soep, half van vijgen, half van rozijnen** (zooals men zegt)". — „Men zal in hen niets vinden, dat de echte dienaren Gods waardig is... het zullen òf grappenmakers zijn, die het heilige gemeen maken en een oneerbaar leven leiden, òf onwetenden, kortom **geen zout en geen saus".** — Hij gebruikt de uitdrukking: **het deeg**

in den oven brengen, in den zin van de moeite dragen: „Moge de Heere zijn toorn van het hoofd van zulk een ongelukkige afwenden, opdat wij **het deeg niet in den oven brengen** om zijn ondankbaarheid”.

Men ziet hoe Calvijn er behagen in heeft alle middelen, die de omgangstaal verschaft, te baat te nemen. De volksgeest is ondeugend en zegt rake dingen, en vindt, ’t zij als scheldwoord, ’t zij als spot, altijd het juiste, beteekenisvolle woord, dat het zekerst den man of de zaak treft, waarop men het gemunt heeft. Laten we nagaan op wie Calvijn zijn pijlen richt.

Wanneer Calvijn spreekt van de Roomsche kerk, haar geloof, haar plechtigheden en praktijken, vervangt hij graag het woord **katholiek** door **Papistisch of Paapsch,** dat zeer in zwang is bij de Gereformeerden: „Die arme stakkers volgen in deze zinsnede de uiteenzetting, waarmee de **Papistische** priesters hun kool hebben vet gemaakt”. Heel het katholicisme duidt hij minachtend aan met den naam van **Papendom:** „De gezangen en melodieën, welke alleen gecomponeerd worden om het gehoor te streelen, zooals al de wijsjes en deuntjes van het **Papendom,** passen in het geheel niet bij de majesteit van de Kerk”. Hij bestookt vooral de hoogwaardigheidsbekleeders van dit **Papendom,** de **gehoornde bisschoppen,** de **hoornbeesten,** zoeals hij ze ook noemt, zinspelend op de vorm van den mijter: „Wat eeren de menschen tegenwoordig in die **gehoornde bisschoppen,** dan dat ze als de voortreffelijkste beschouwt, die de grootste steden regeeren?” — „Het woord **bisschop** beteekent niet, zooals men denkt onder het pausdom, een **hoornbeest** met mijter, kruis en andere malligheden”. Hij spaart evenmin den gewonen **paap,** den **heeroom,** die zoo dikwijls door de vertellers van de zestiende eeuw genoemd wordt: „Als men **heeroom** maar wat in ’t oor heeft gefluisterd, is ’t voldoende, en God is er goed mee betaald”. Hij spreekt minachtend over die **kerkratten** (zooals men ze noemt) van priesters, die zich voor zes blanken, of twee stuivers of twee karolussen verhuren en die de kost verdienen met zingen of prevelen, met de biecht te hooren, dooden te begraven en dergelijke meer”. En heelemaal onder aan den kerkelijken ladder, ziet hij nog hen, die de volkstaal **kliekjesdragers** noemt: „Als Augustinus zich beklaagt over zekere **kliekjesdragers,** die reeds in zijn tijd een slechten en oneerlijken handel dreven,

door met de reliquiën der martelaren 't land af te loopen, voegt hij er aan toe: Als het tenminste reliquiën van martelaren zijn".

Onder de plechtigheden van het Katholicisme is het natuurlijk de mis, de ceremonie bij uitnemendheid, waarop hij onverdroten zijn aanvallen richt. De voorstanders van de mis ontvangen van hem, zoowel als van de andere Protestantsche schrijvers, verschillende bijnamen: **„messateurs, missotiers, missatiers".** Met de mis veroordeelt hij al de opgesmukte pracht van den Roomschen eeredienst: „Wie zegt u, dat er fakkels, lichtkransen en dergelijke grappen noodig zijn?" Al de handelingen van den cultus, de penningen, die men aan den hals draagt, en de gewijde voorwerpen zijn **malligheden:** „De Papisten besprengen zich met wijwater, wanneer zij de kerk binnengaan, 't zijn **kunsten** en anders niet, die ze van de Joden hebben overgenomen". — „Zij hebben gemeend, dat zij bij 't uitspreken van die woorden den duivel bezwoeren, dat het zoo iets was als van de agnis dei van de Papisten en de andere **malligheden,** die ze hangen om den hals". Calvijn steekt den draak met het kerkgezang en de menschen, die den kost verdienen met van het **perkament te blaffen:** „De anderen, zooals kanunniken en huichelaars, verkoopen hun schelpen aan de menschen, terwijl ze dag en nacht van **'t perkament blaffen en hun getijboek afprevelen".** Hij spot ook met de gebeden, die slechts lippentaal zijn: „Er moeten zóóveel Onze Vaders worden **gemummeld,** en aan dien of dien heilige moet een kaars gebracht". — „Ze moesten vleugels nemen om de Heilige Maagd te bereiken. Want het gaat er hier om van mond tot mond met haar te spreken. Maar zij zenden op goed geluk hun **geprevel** op". Hij laakt streng de priesters, die gebeden verkoopen: „Al zulke priesters, die niets anders te doen hebben dan missen en andere **dwaasheden** te verkoopen...... hebben geen wettig ambt te vervullen".

We treffen dikwijls bij Calvijn aanvallen op de beelden van God en de heiligen aan, die voor hem slechts afgodsbeelden zijn, en die hij uitmaakt voor **malle poppen:** „Zij, die zich warmen bij hetzelfde hout als waarvan zij hun afgod maken... en neerknielen om de **malle pop** die ze hebben gemaakt, te aanbidden, zijn al te dwaas". — „Laten we niet wachten, tot men ons zoo'n **malle pop** voor oogen zet; maar laten we het

levende beeld Gods ingedrukt hebben in onze harten". Het knielen voor de beelden, en andere praktijken van dien aard, duidt hij aan met de populaire zegswijze: **den baviaan kussen,** wat vroeger beteekende toestemmen in een vernederende handeling: „Of zij ook spreken van biecht en berouw, dat alles is enkel spotternij, en 't dient slechts om bezwaren in 't arme geweten achter te laten, teneinde den **baviaan te kussen,** ter biecht te gaan en den priester wat in 't oor te fluisteren". Hij maakt sacramenten en mirakelen belachelijk en vooral de menigte heiligen, die hij met een konijnenberg vergelijkt: „Het sacrament van de Ordening...... is zoo vruchtbaar, dat het uit zich zelf reeds zeven kleine **sacramentjes** voortbrengt". — „Onze Heere heeft ons genoeg gewaarschuwd tegen die **wonderdoeners,** met te voorspellen, dat er valsche profeten zouden komen, die door hun groote wonderen en mirakelen zelfs de uitverkorenen, indien het mogelijk ware, zouden verleiden". — „Zij zeggen: We weten niet meer aan welken heilige we ons moeten wijden: ze hebben er een geheelen **konijnenberg** verzameld". — De Papisten zelft, zegt hij, spotten in een hunner spreekwoorden tegelijk met hun bedevaarten en hun heiligen: „al maken ze ook veel drukte en al **loopen ze ook naar Sint Trotté** (trotter = draven), zooals ze 't zelf met een spreekwoord uitdrukken, ze toonen daarmee, dat de duivel hen vervoert en verleidt".

Maar zijn meest gehate vijand is niet de Roomsche godsdienst, dat is de ongerechtigheid onder al haar vormen. De ondeugd valt hij het heftigst aan. De zonde vervult hem met den diepsten afschuw. Ieder oogenblik spreekt hij van den stank der zonde: „Onze zonden zijn zoo groot, dat ze hemel en aarde **met hun stank vervullen.** Om den afkeer uit te drukken, dien hij gevoelt voor wie er zich aan gewennen „in hun vuiligheid te blijven liggen", schijnt geen beeld hem kras genoeg: „Ik kan geen geschikter vergelijking gebruiken dan ze gelijk te stellen met **privaatreinigers.** Want zooals een **putjesschepper** na lang voor zijn vak het vuil overhoop te hebben gehaald, den stank niet meer ruikt, omdat hij er zelf geheel van is doortrokken, en de menschen uitlacht, die den neus dichthouden: zoo denken zij, uit gewoonte verhard, om in hun vuil te blijven, dat ze tusschen rozen wandelen, en spotten met hen, die walgen van den stank, welken zij niet ruiken".

Calvijn zoekt geen euphemismen om de ontucht te brandmerken en noemt **hoereerders** en **overspelers** rondweg bij hun naam: „Als men de kinderen der voorgangers ziet kroegloopen en **hoereeren**...... hoe kunnen anderen dan worden op hun nummer gezet". — „Als een **overspeler** een jonge vrouw of meisje wil verleiden, dan gebruikt hij geen goddelooze en gemeene uitdrukkingen, want hij weet dat ze er een afschrik van zou hebben; maar hij tracht haar langzamerhand met zijn doodelijk vergif te bedwelmen".

Calvijn voert den strijd tegen tafelgenot, gulzigheid en dronkenschap. Men moet degenen niet navolgen, die alles **door 't keelgat jagen**: „Laat een ieder leeren matig te zijn, en niet te wezen als die door hun lusten worden vervoerd, zoodat zij alles **door 't keelgat jagen** (zooals men zegt), om hun buik te bevredigen". Hij spreekt van dronkaards, die **wijn in den (drink)hoorn hebben**: „Een dronkaard maakt zich van alles wijs: hij is koning en keizer uit pure fantasie, zoolang hij nog **wijn in den drinkhoorn heeft".** Hij toont zijn minachting voor „die lekkerbekken, die (zooals eens iemand zei), **kraanvogelhalzen** zouden willen hebben, opdat zij nog langer er van kunnen genieten, en voor die zuipers, die als 't een goed wijnjaar is, God vertoornen, zich als beesten bedrinken, en niet tevreden zijn als ze den wijn niet uitspuwen of ze niet naar binnen kunnen gieten als **wandelende wijnvaten".** Zulke uitspattingen leiden tot andere, en Calvijn herinnert daarom aan een spreekwoord: „Sommigen meenen, dat ze opgestaan zijn om te gaan spelen en dobbelen, zooals het spreekwoord zegt: dat **men gaat dansen als men zich zat heeft gedronken**, en dat zij, die een stuk in de kraag hebben, zich aan alle onmatigheid overgeven".

In zijn *Précellence du langage françois* toont Henri Estienne door goedgekozen voorbeelden aan, hoe rijk de Fransche taal is, dat ze voor de uitdrukking van eenzelfde denkbeeld over zooveel verschillende vormen beschikt. Dit is een waarheid, die men wel beseft door de verhandelingen en predikaties van Calvijn te lezen, waarin telkens weer dezelfde tegenstanders terugkeeren, maar waarin met een natuurlijke vaardigheid alle hulpmiddelen der taal en in het bijzonder die van de omgangstaal worden aangewend. Indien hij spreekt over de trots en de aanmatiging der menschen, hun onbeschaamdheid

en hun lastering tegen God, toont hij ze ons als **padden opgeblazen**: „Zij, die het hoofd behoorden te buigen, en van schaamte overstelpt te zijn, zullen toch vol hoogmoed wezen, **als padden opgeblazen".** Elders sprekt hij over de hoovaardigen en hun **hooge borst:** „Iemand die zonder vaardigheid, beleid of eerbaarheid, den trotschaard uithangt, en voor wijs wil worden gehouden...... staat daar met een norsch gezicht, dat men hem niet aankijken durft, uit vrees dat hij de pocherij uit **zijn hooge borst** zal blazen". Hij karakteriseert aldus een hooghartig man, die minachtend op anderen neerziet: „'t Lijkt een **kaartenkoning,** die allen veracht en versmaadt". De man, die van een voortreffelijken geest meent te zijn, denkt zich en schijnt **uit de wolken gevallen:** „Als iemand rijk wordt, en tot eer komt, wil hij er niet aan herinnerd worden wat hij geweest is: maar hij wordt zoo door overmoed vervoerd, dat hij **uit de wolken schijnt gevallen".** — „Iemand **schijnt wel uit de wolken gevallen** als hij den gehoornden mijter draagt op het hoofd en intusschen den mond opent om over God te spreken". — Met welk een humor spreekt hij over die **„snuiters, die zich wijs maken, dat ze den Heiligen Geest in hun mouw hebben**, en den eenvoud des Evangelies verachten: „Vele van die **snuiters** denken, dat wat in het Evangelie vervat is, slechts voor onnoozele halzen geschreven staat: ze meenen, dat ze met hun gefantazeer veel scherpzinniger denkbeelden voor den dag brengen dan de geheele leer van Christus". En welk een minachting ligt er in deze manier om verwaande jongelui aan te duiden: „Als ik zeg: kleine kinderen, dan bedoel ik daarmee niet die aan moeders borst zijn, maar die **brokjes vuil, die aan een degen zijn gebonden, die het heertje spelen** en denken, dat ze mannen zijn". Als hij het heeft over onbeschaamde menschen, vol zelfvertrouwen en onverschrokken in het kwade, gebruikt Calvijn de oude spreekwoordelijke uitdrukking: **Zoo brutaal als een moordenaar** (als de beul): „De Schrift toont ons, dat de verachters van God **zoo brutaal zijn als een moordenaar.** Want ze meenen een verbond met den dood gemaakt te hebben, en een voorzichtig verdrag met de hel". — „Zie daar dan menschen, die **zoo brutaal zijn als een moordenaar,** totdat God ze eens goed heeft getemd". De volkstaal, zoo rijk aan spottende gezegden, waar het bluffers betreft, doet hem een teekenachtige uitdruk-

king aan de hand: „Wij hebben vijanden, die sterker en geweldiger zijn, bij ons vergeleken, dan de Israëlieten hadden toen zij het land Kanaän zouden binnentrekken. Ge zoudt zeggen, **dat ze ons met een korreltje zout konden opeten,** zooals het spreekwoord is". Tegen ijdelheid en ongehoorzaamheid, den mensch zoo van nature eigen: „Wij zijn als slakken, in een dag geboren, **we steken dadelijk de horens op".**

Voor hen, die tegen God willen pleiten of zich tegen Zijn wil verzetten, heeft Calvijn verschillende uitdrukkingen, waarvan de graad verschilt naar de grootheid van den misslag: „Laten we niet **den snavel scherpen** om tegen God iets in te brengen". Hier is de uitdrukking nog goedmoedig-ironisch; het betreft alleen maar een ondoordacht gepraat. Boozer valt hij uit tegen hen, die er een eer in stellen over God te schertsen, die een grooten mond opzetten, en lasteren **met geopenden mond, met wijd geopende keel,** tegen de onbeschaamde menschen, die God tot hun **knechtje** willen maken en hun grillen aan Hem botvieren: „Zoolang het hun voor den wind gaat, spotten zij met God, en stellen er zelfs een eer in om grappen te maken en **een grooten mond op te zetten** om Zijn deugden neer te halen". — „Men ziet van die knapen...... die zoover gekomen zijn, dat ze God **met opgesperde keel** belasteren". — „Als we Job vergelijken met hen die **een grooten mond** tegen God **opzetten** en Hem belasteren...... hoe zijn zulke menschen te veroordeelen?" — „God is ons **knechtje** niet om te loopen, waarheen wij Hem willen sturen". — „'t Is een algemeene ondeugd geweest, dat ze God **over den stok wilden laten springen** (bij wijze van spreken), en Hem een andere gedaante geven, alsof zij Hem de wet hadden gesteld". Eens zullen die trotschaards en die lasteraars de straf ondergaan, die zij verdienen. God zal hun **de pen op den neus zetten:** „God moet zoowel mannen als vrouwen **de pen op den neus zetten,** en geweld gebruiken, omdat het slechts met geweld mogelijk is den hoogmoed, dien wij gevoelen, te onderdrukken".

Calvijn's taal is niet minder overvloedig aan levendige en beeldrijke uitdrukkingen wanneer hij de huichelarij bestrijdt. Hij houdt niet van menschen die een **kamer achter hun winkel hebben,** een bedriegelijk uiterlijk en altijd **mooi weer spelen:** „Allen die... zich jegens God willen kwijten door ceremoniën

en kluchten, toonen dat ze **een kamer achter hun winkel hebben,** die ze niet willen laten zien." — „Laten zij die weerspannig zijn of enkel **mooi weer spelen,** en **een kamer achter hun winkel hebben,** en dubbelhartig en leugenachtig zijn, met gestrengheid worden behandeld". Nog meer afkeuring verdient de godsdienstige huichelarij die met ijdele praktijken God poogt tevreden te houden, in plaats van hem te bieden wat Hij boven alles vraagt : „De barmhartigheid is dus een onfeilbaar bewijs dat wij God willen dienen, niet door Hem een garf van leege korenaren aan te bieden, maar naar waarheid en zonder veinzerij, wanneer wij onze naasten liefhebben". — „Zij zijn verhard en bedwelmd door zulk een opgeblazenheid, dat ze meenen... dat God hun iets schuldig is : en ofschoon men hun dat onder 't oog brengt, meenen ze God **knollen voor citroenen** te kunnen **verkoopen** (zooals men zegt)" Deze huichelarij helpt de menschen hun eigen fouten voor zich zelf te verbergen, en het geringste voorwendsel is voldoende om te meenen dat ze te verontschuldigen zijn : „Zoodra ze een weinig schaduw hebben gevonden, en ik weet niet wat voor voorwendsel om hun schuld te verbergen,**wisschen ze zich den mond,** en meenen zeer rechtvaardig te zijn". — „Als men een mensch onrecht aangedaan heeft, moet men veroordeeld worden ; maar wanneer God in Zijn eer wordt aangerand en men Hem op allerlei wijze getergd heeft, wel, daar **wischt men zich den snoet van af."** — Zij kunnen trouwens geen verwijten verdragen, en willen niet **geroskamd** worden: „Sommigen vinden mij te streng... Als men hun vraagt naar de oorzaak van hun ontevredenheid, dan komt ze hiervandaan dat ze het **roskammen** niet kunnen verduren".

Wanneer Calvijn spreekt over bedrog en list, doet hij het dikwijls in de taal van het volk. Zoo b.v. vindt men bij hem **vernikkelen** en **verlakkerij:** „Zoowel met gebaren als woorden hebben ze er behagen in de menschen te **verlakken,** en de huik naar den wind te hangen, zoodat men niet weet van welken kant ze aan te komen". — „Ge beschouwt Hem als eenafgod ; ge maakt Hem wijs dat Hij zich met uw **verlakkerij** tevreden stellen moet : en als ge de menschen bedrogen hebt en met hen den spot gedreven, denkt ge, dat God ook is gefopt". Als de meest populaire schrijvers, zegt hij: **aansmeren, een loer draaien** in de beteekenis van bedriegen, een poets bakken:

„We zien hoe de knapste menschen zich bedriegen, en dat men zich door de wereld niet maar wat moet laten **aansmeren** (zooals men zegt) dat God met hen spot, wanneer ze zich met hun praatjes een rad voor oogen draaien, en rekenen buiten den waard : dat alles werpt God overhoop". — „Men zal er velen vinden die zeggen : O, wat mij betreft, ook al neem ik iets aan, daarom laat ik mij nog niet van mijn dienst afhouden, en als ik flink wat genomen heb, dan **draai** ik den man **een loer,** die hij met geven gewonnen meende te hebben". — „Zij die zich aan eerzucht, of gierigheid of dergelijke dingen hebben overgegeven, zijn als honden en katten die elkaar verbijten en bespieden om elkaar altijd een **loer te draaien".** Hij gebruikt verscheidene malen het woord **embabouiner** (bedotten) en een spreekwoordelijke uitdrukking die thans nog bestaat : **doen gelooven dat ramsblazen lantaarns zijn** (knollen voor citroenen verkoopen) : „Niet alleen brengen zij de hoorders in de war, door dingen dooreen te halen die onderscheiden moeten blijven : maar ze **bedotten** ze ook door hun wijs te maken dat ze alle geestelijk en goddelijk zijn". — „Het was hun plicht, niet te veroorloven dat hun arme onderdanen zoo werden verleid, niet alleen door de valsche leer, maar blijkbaar ook doordat hun **knollen voor citroenen worden verkocht** (zooals het spreekwoord luidt)". — Met behulp van overeenkomstige gezegden drukt hij deze gedachte uit : iemand ongerijmdheden trachten wijs te maken : „Ge ziet duidelijk dat dit de grootste dwaasheid ter wereld is, ze heeft evenveel schijn van waarheid als wanneer iemand zeide **dat de wolken kalverhuiden zijn".** — „Als de Schrift ons onderwijst, moeten we niet zijn als kleine kinderen, dat men ons **blazen voor wolken** zou doen aanzien". Hij bedient zich van een andere familiare uitdrukking als hij spreekt van bedriegerijen die pas op den duur uitkomen : „Die schavuiten sieren zich eerst met een schoonen schijn om de eenvoudigen door hun leer te verlokken: nooit **lichten zij het deksel** van hun schandelijkheden **af,** voordat ze zeker zijn van den man dien ze reeds bedot hebben met hun verzinsels".

Om het begrip **spotten** uit te drukken bedient Calvijn zich graag van zulke gemeenzame woorden : **voor den mal houden, den draak steken met, in 't ootje nemen:** „Wanneer we zien dat de boozen en vijanden Gods **met ons den draak steken,** als

we in nood verkeeren, en daarin aanleiding vinden om den hoorn te verheffen, en ons te bespotten, moeten we ons daarom niet laten overwinnen". — „Als Paulus zegt: Zoo doe ik dan geen kwaad, maar de zonde die in mij woont, dan is dit niet om zichzelf te rechtvaardigen of de schuld van zijn ongerechtigheid ergens anders te leggen en **zich zelf in 't ootje te nemen".** — „Een hoveling kan wel smalen op alle kunsten waarmee de wereld zich vermaakt om God te dienen... Maar als er sprake is van de heilige geboden Gods, dan betaamt het niet anderen **voor den mal te houden".**

Tegen onwetende, onbekwame menschen, die dwaze dingen doen, geeft de omgangstaal Calvijn verschillende uitdrukkingen aan de hand: die over iets spreken als een **schoolmeester over de wapenen** (een blinde over de kleuren), **raaskallen:** „Zij beroepen zich ook op de uitspraak van onzen Heere Jezus, dat er teekenen aan den hemel zullen zijn om de dag van Zijn wederkomst te voorspellen. Maar zij spreken als een **schoolmeester over de wapenen.** 't Is waar dat hun dit vergeven moet worden, omdat de Heilige Schrift hun wild niet is". — „Indien het een voorlichting was, zou daaruit blijken dat zij God niet op goed geluk kwamen aanbidden en niet **raaskalden,** maar dat ze geleid en bestierd werden door het Woord Gods j door Zijn Heiligen Geest." — „Verscheidene der eerste ketters hebben **gebazeld** en door zulke onzinnigheden getracht de eere Gods weg te nemen, dat ze tevreden konden zijn de arme dwazen te verontrusten en in de war te brengen". — Hij bespot de menschen die onbekwaam zijn te redeneeren, zichzelf tegenspreken en hun eigen betoog omverwerpen. **„Hij snijdt met zijn eigen mes zich de keel af,** door zulke drogredenen te gebruiken." — „Wat hij er bij voegt is zulk een ongerijmdheid, dat het wel lijkt alsof hij te veel heeft gedronken. Want het kan onmogelijk, dat een man met gezond verstand zoo **tegen zijn neus spuwt".** — Wie zichzelf zoo tegenspreken geeft hij den raad, beter **hun fluiten te stemmen:** „Dit is tegenstrijdig: want volgens zijn zeggen, noemt God zich de bewerker van het kwaad, wat hij ontkent; maar laat hij dan beter **zijn fluiten leeren stemmen".** Ondeugdelijke verontschuldigingen aanvoeren is **zich bedekken met een natten zak:** „Met te zeggen: Wij weten dat een afgod niets is, spreekt Paulus niet voor zich zelf, maar voor de

Corinthiërs, die zich met zulk een verontschuldiging **als met een natten zak bedekten".** — „Laten we **geen bedekselen zoeken die niet anders zijn dan natte zakken,** zooals men zegt. Wanneer iemand het te warm heeft en dan een natten zak neemt, krijgt hij de koorts; wij doen evenzoo; maar wanneer we op die wijze meenen onze schande te hebben verborgen, moeten we ondergaan aan onze huichelarijen".

Spreekt hij over menschen, die steeds hetzelfde beweren: „Zij beginnen weer **het refrein van hun liedje:** want zij verkondigen niet den dood en het lijden van Christus, omdat dit hun bedoeling niet is".

De verklaringen der Heilige Schrift veroordeelend, die ze naar der menschen believen veranderen, den vorm er van wijzigen, en ze naar alle grillen plooien, verwijt hij aan zijne tegenstanders dat ze haar behandelen als een wassen neus, en daarin gebruikt hij, naar eigen zeggen, een spreekwoord onder de Papisten verbreid: „De Papisten zeggen de waarheid, als ze dit spreekwoord gebruiken, dat **de Heilige Schrift hun een wassen neus is**...... Inderdaad hebben zij er een wassen neus van gemaakt wat henzelf betreft, zij draaien haar schotsch en scheef om met God en Zijn waarheid eens goed den spot te drijven". Hij klaagt over die aan de wet Gods **peuteren:** „Niet alleen willen wij **peuteren** aan Gods wet, maar we komen er toe alle orde te verstoren, en de wetten zelf, die Hij ons geeft om ons te regeeren, overtreden wij".

IJdel of boosaardig gebabbel vindt in Calvijn een strengen rechter: „We zijn te **klapachtig,** en ons gebabbel is al te buitensporig en te overtollig". — „De vrouwen moeten er zich voor wachten **praatziek** en kwaadsprekend te zijn". Tegen kwaadsprekerij, tegen brutaal en onnoodig geklap, vindt hij in de gemeenzame taal de woorden die hij noodig heeft: **zijn tong laten doorslaan,** of eenvoudig **doorslaan, kallen, kwebbelen, kakelen:** „Laten we dus niet te zeer ons ergeren, wanneer de rechtvaardige smaad en schande verduren moet en de **tongen** tegen hem **aan 't doorslaan zijn".** — „Zij komen ter mis, en keeren er dikwijls weder, en ze hebben in drie uur niet de helft gezegd van wat zij willen zeggen". — „Zij moeten beven, wanneer 't exempel van Jezus Christus hun voor oogen wordt gesteld: en op die wijze een weinig vernederd worden, om niet

al te vrijmoedig over dit hoog geheimnis te **kallen"**. — Ik laat al den onzin rusten, die de kanonisten in hunne scholen **uitkramen"**. — „Telkenmale als 't er op aankomt over God te spreken, moeten wij den mond niet openzetten om **er uit te gooien** wat ons in het hoofd komt". Hij spot met de onbezonnen praatjes, die er iederen dag over Goddelijke dingen worden verkocht: ieder wil zijn **duit in 't zakje doen:** „Als er over de geheele Schrift gehandeld wordt, laat ieder zijn molen draaien: als men keuvelt in 't hoekje van den haard, **doet ieder er zijn duit over in 't zakje"**.

Lichtzinnige menschen, die zoo dwaas zijn geweest dat ze „in Godes leerschool niets hebben opgestoken", die altoos „ezelskoppen" zijn gebleven, verwijt hij, dat ze maar wat **te hooi en te gras** leuteren over de leer: „Veel menschen leuteren maar wat **te hooi en te gras** (zooals men zegt), als ze drie woorden van 't Evangelie hebben gehoord, meenen ze dat het al te veel is". Zij, die zich aan de oppervlakte houden, die niet genoeg nadenken om grondig de kwesties te verwerken, **loopen maar wat over den gloed heen:** „Als Paulus de wet behandelt, waarin hij van zijn jonkheid af was onderwezen, zegt hij, dat hij vóór dit woord recht te overdenken, maar wat **over den gloed was heengeloopen,** zooals men zegt, dat hij de kracht en de deugd der wet niet besefte".

Calvijn heeft een afkeer van luiheid. Hij keurt vooral af de achteloosheid die ons verzuimen doet het Woord Gods te betrachten en te begrijpen. Om deze traagheid den menschen af te schudden, gebruikt hij kernachtige uitdrukkingen: „Indien we zooveel zekerheid hebben, dat het koninkrijk der hemelen ons is toegezegd: moeten we dan nog traag en slap zijn? Hoe zullen we ons verontschuldigen zoo we **den luiaard** uithangen, en al te kieskeurig zijn". — „Zoo zoeken de menschen uitvluchten, om hun ijdelheden en genietingen na te jagen, of ik weet niet wat voor **leeglooperij** te begeeren, liever dan naar Gods Woord te luiteren". De menschen staan te **gapen** in plaats van God aan te roepen, die immer gereed is hen te verhooren: „'t Is niet om ons kleinmoedig te maken en opdat we op Hem staan te wachten met **gapenden mond** (zooals men zegt), maar om ons te toonen dat Hij ons niet zal laten versmachten, wanneer we Hem hebben aangeroepen". De menschen, onbekwaam

om zich in te spannen tot het zoeken van den goeden weg, kunnen elkaar slechts navolgen: „Welke verandering ziet men in ons leven? We volgen altijd het **koepad,** zooals men zegt, zoodat het schijnt alsof we geen smaak hebben in wat ons voor oogen wordt gesteld". Zij laten het Woord Gods **aan den haak hangen.** Wij moeten...... niet het Woord Gods begraven, we moeten het niet **aan den haak laten hangen,** maar 't moet terstond in onze harten dringen". Dezelfde luiheid doet hen alle zorg ontvluchten: „We willen niets liever dan alle bekommernis van ons afzetten, en **duwen bij den schouder weg** alles wat ons onaangenaam is (zooals men zegt)". En wanneer ze, om aan een kwaad, dat een Goddelijke waarschuwing is, te ontkomen, gebeden en goede voornemens in overvloed hebben uitgesproken, dan doet deze traagheid hen alles vergeten, zoodra het leed geleden is: „Wij zijn niet karig in woorden, 't zij om de grootheid van ons kwaad te erkennen, 't zij om onze schuld te belijden, 't zij om den naam Gods te verheerlijken. Maar later **schudden we onze ooren** en zoodra ons God eenige verademing of rust heeft gegeven, denken wij er niet meer aan". Zelfs aan hen, die niet weigeren het Woord Gods aan te hooren, verwijt Calvijn, dat ze er zich niet met hart en ziel aan geven: „Onze misdaad is des te zwaarder, als wij **'t eene oor in 't veld en 't andere in de stad hebben** (zooals men zegt), en we ons niet geheel bepalen en voegen bij Hem en Zijn Woord".

Lafheid is ook een der vijanden, die Calvijn bestrijdt en wier werking hij verderfelijk acht: „De ondervinding bewijst, dat zoodra iemand **bang is voor zijn huid,** of let op zijn voordeel, hij in een oogenblik verandert". Hij wil niet, dat men wijkt voor het kwaad, en de **huik naar den wind hangt:** „Lasteren we niet openlijk als we zeggen, wanneer we de eere Gods zien aangetast door ellendig bijgeloof, dat we niet alleen **de huik naar den wind moeten hangen,** maar zelfs den schijn moeten aannemen, alsof we er mee instemmen". Op die schroomvalligen past hij de krachtige uitdrukking toe: **den lafbek uithangen:** „We zullen heel dikwijls zien, dat zij, die een goede zaak moesten verdedigen, **den lafaard uithangen,** en zelfs wanneer zij hun woord konden laten gelden, als dood en verlegen blijven staan". — „Als iemand door een aardsch vorst wordt uitgezonden, en

duldt, dat men dien veracht, en **den lafbek uithangt,** en het bescheid niet durft overbrengen, dat hem opgedragen is, dan is dat een lafheid, die men niet vergeeft".

Uitdrukkingen, aan de omgangstaal ontleend, bij Calvijn aan te wijzen, is ongetwijfeld een heel kleinen kant bestudeeren van zijn genie. Maar omdat men over de somberheid van zijn stijl heeft gesproken, was het misschien niet overbodig te toonen, dat hij niet zulk een zwartgallig schrijver is geweest als men wel heeft beweerd. Het was de wensch en de wil van Calvijn, door allen begrepen te worden, door onwetenden zoowel als geleerden, en dikwijls deed een gemeenzame uitdrukking hem het middel aan de hand een al te abstracte gedachtenontwikkeling te verhelderen. Maar het zoo veelvuldig gebruik van volkstermen moet niet enkel aan deze behoefte toegeschreven. In den tijd van Calvijn was de gemeenzame taal nog niet, van de behandeling van ernstige onderwerpen uitgesloten, en ze was het nog lang daarna niet. Etiene Pasquier heeft niet allen in zijn brieven een overvloed van figuurlijke zegswijzen, uit de volkstaal afkomstig, gebruikt, men vindt ze ook op iedere bladzijde van zijn Recherches de la France. Op religieus gebied was men hierin niet strenger dan op dat der geleerdheid. Bij François de Sales en Charron komen dikwijls mooie beelden voor, die sedert verloren zijn gegaan, omdat ze als triviaal werden beschouwd. 't Is dus volkomen natuurlijk, dat Calvijn dikwijls de taal van Rabelais en andere vertellers, de taal der humoristische schrijvers heeft gebezigd. Men had nog niet de slagboomen gesteld, die later de letterkundige genres scheidden. De klassieke taal der XVIe eeuw is zoo schoon, dat men bij haar niet van verarming zou durven spreken. Toch moet erkend, dat ze een deel der bronnen, waaruit voorheen werd geput, heeft versmaad. Ze is buitengewoon mooi, maar 't doet toch goed bij de komische en bruleske schrijvers, die Boileau met zijn spot achtervolgde, de gelukkige vondsten van onzen Franschen geest aan te treffen, die niemand in de XVIe eeuw verachtte.

DE VROUWELIJKE VOORKEURSTEM BIJ KERKELIJKE VERKIEZINGEN

door

Ds H. C. VAN DEN BRINK te Zandvoort.

II. (Slot).

Is het toekennen van het stemrecht aan de vrouw in strijd met onze Kerkenordening?

Men kan deze vraag ontkennend beantwoorden door eenvoudig te verwijzen naar de letterlijke bewoording van Art. 22 Er wordt daar gezegd, dat

> het naar de gelegenheid van iedere Kerk vrij zal zijn, van tevoren d e g e m e e n t e l e d e n [1]) in staat te stellen op geschikte personen de aandacht te vestigen;

en:

> of een dubbel getal aan d e g e m e e n t e [1]) voor te stellen, om het d o o r h a a r [1]) gekozen halve deel op dezelfde wijze in den dienst te bevestigen.

Tot de gemeenteleden behooren ook de vrouwelijke lidmaten, dus mogen ook de zusters namen opgeven voor de groslijst. De gemeente bestaat uit broeders en zusters, dus mogen ook de zusters deelnemen aan het werk der verkiezing. Zoo redeneerende zou men ook aan de „doopleden" deze rechten kunnen verleenen, want die zijn toch ook gemeenteleden en behooren toch ook tot de gemeente.

Natuurlijk verwerp ik een dergelijk beroep op den woordelijken inhoud der Kerkenordening. Het komt aan op de bedoeling, die blijkt uit de historische interpretatie, welke weer te kennen is uit de besluiten en gewoonten der kerken.

Doch dan staat vast, dus wordt beweerd, dat met „de gemeenteleden" en „de gemeente" zijn bedoeld de mannelijke,

---

[1]) Ik spatieer.

belijdende, niet-gecensureerde leden der plaatselijke kerk. Aan de vrouwelijke dito's is door onze vaderen niet gedacht.

Hoewel ik met de gedachten, eeuwen geleden gekoesterd, niet zoo nauwkeurig op de hoogte ben; en hoewel ik eraan twijfel, dat in 1905 (want toen pas is de zinsnede ingevoegd, waarin het woord „gemeenteleden" voorkomt), ook niemand aan de zusters gedacht heeft (iets wat noch voor de zusters noch voor de broeders bepaald vleiend kan genoemd worden), wil ik dat aannemen op hoog gezag van de hoogleeraren in het kerkrecht. Doch dan veroorloof ik me toch met alle bescheidenheid een vraag. In hetzelfde art. 22, gelijk ook in de artt. 4, 5 en 24, is sprake van „approbatie en goedkeuring van de lidmaten der gemeente" [1]) of van „aan de gemeente voor te stellen, om, van diezelve (ten ware dat er eenig beletsel voorviel) geapprobeerd en goedgekeurd zijnde". Is hier ook niet aan de zusters gedacht? Indien niet, dan leven alle kerken in overtreding, omdat ze ook aan zusters toestaan bezwaren tegen beroepenen en benoemden in te brengen. Indien wel, dan komen we te staan voor dit zonderlinge geval, dat we één en hetzelfde artikel aldus moeten verstaan: het zal vrij zijn van te voren de gemeenteleden (hier moogt ge niet aan de zusters denken!) in staat te stellen op geschikte personen de aandacht te vestigen, en voor de verkiezing zelve zooveel ouderlingen, als er van noode zijn, aan de gemeente (hier moogt ge wel aan de zusters denken!) voor te stellen, om, van diezelve (nam. gemeente; hier moogt ge wel aan de zusters denken!) geapprobeerd en goedgekeurd zijnde, bevestigd te worden, of een dubbel getal aan de gemeente (hier moogt ge niet aan de zusters denken!) voor te stellen, om het door haar (hier moogt ge niet aan de zusters denken!) gekozen halve deel te bevestigen.

Gelukkig is hiermede nog niet alles gezegd over de juiste opvatting van de artikelen onzer Kerkenordening. Niet de historische interpretatie alleen moet onze leidstar zijn bij de uitvoering en toepassing dezer artikelen op het kerkelijk leven. Dan zouden we tot een star conservatisme vervallen. Er liggen

---

[1]) Bij een herziening van de K.O. mag hier wel 't woord gemeente door kerk vervangen worden, ook om verwarring te voorkomen.

beginselen aan de bepalingen der Kerkenordening ten grondslag. En in beginselen zit evolutie. Zoodat kerken, die leven, tieren, bloeien willen, naar die beginselen hebben te vragen, om door deze haar leven te doen bezielen en beheerschen, zooals dit 't meest met haar eigenaardig bestaan overeenstemt en 't best voor haar opbouw bevorderlijk kan zijn.

De Kerkenordening is geen wet, op een studeerkamer naar de eischen der wetenschap en de regelen der kunst gefabriceerd; ze is evenmin een reglement, door een kerkelijk bestuur vastgesteld; en nog minder is ze een verzameling van allerlei regelingen en minutieuse bepalingen, waaraan het kerkelijk leven gebonden zou zijn, zooals de bundels van het kanonieke recht der Roomsche kerk en die der Synodale reglementen van het Nederl. Herv. kerkgenootschap. Juist omdat onze vaderen zoo bang waren voor zulke reglementen-bundels, die het gevaar voor hiërarchie met zich dragen, wenschten zij, dat in de Kerkenordening zoo min mogelijk bindende bepalingen zouden voorkomen en zooveel mogelijk aan de plaatselijke kerk zou worden overgelaten. Dat de Kerkenordening slechts de lijnen, door de Heilige Schrift uitgestippeld, zou aangeven, en de beginselen, op Gods Woord gegrond, zou uitspreken. Om dan voorts aan de kerken zelve vrijheid van beweging te geven, mits het maar ga langs die lijnen en in overeenstemming met die beginselen.

Eenvormigheid wordt zeker hierdoor niet verkregen, doch die is niet ten onrechte de vloek van het moderne leven genoemd. Veelvormigheid is het kenmerk van Gods werk. En hoe heerlijker in onze kerken het werk Gods openbaar wordt, des te minder zal het streven worden waargenomen, om alles in één en hetzelfde gareel te laten loopen en het leven van de eene kerk op dat der andere te doen gelijken als twee druppels water [1]). Wie het kerkelijk leven wil opsluiten in een keurslijf van tallooze regelingen, die stipt en strikt moeten worden opgevolgd, brengt het in gevaar van verschrompeling en verstikking.

Onze kerken zijn altoos volkomen vrij, ten eerste om

---

[1]) Zelfs de *Heraut* neemt zulk een enghartig standpunt in, waar ze tegen de Zandvoortsche regeling met dit argument komt aandragen, dat nu een zuster te Zandvoort wel mag meestemmen, doch wanneer ze naar een andere kerk verhuist, niet!

het een of ander te doen (natuurlijk niet in strijd met Gods Woord en de Belijdenisschriften) wat de Kerkenordening niet vermeldt; en ten tweede om voor de inrichting en den gang van haar leven bepalingen te maken en regelingen te treffen, waarover de Kerkenordening zwijgt, mits ze maar niet in strijd zijn met Gods Woord en de Belijdenisschriften en overeenkomen met de beginselen, waarop de Kerkenordening gegrond is. Van de eerste vrijheid maakten en maken nog, Gode zij dank, onze kerken veelvuldig gebruik. Zoo stond er vóór 1905 zoo goed als niets in onze Kerkenordening over de Zending onder de Mahomedanen en de Heidenen, en is er toch vóór dien tijd een schoone, kostelijke Zendingsactie in onze kerken ontstaan. Zoo zwijgt onze Kerkenordening ten eenenmale over de Zending onder de Joden, en neemt toch voortdurend de liefde en ijver voor deze ons door den Heere toevertrouwde taak toe. Zoo leest ge in onze Kerkenordening niets over den Evangelisatie-arbeid, en breidt zich toch dit ons aanbevolen werk al meer uit.

En ook de andere vrijheid hebben de kerken zich tot dusver niet laten ontrooven. In het aanhalen van voorbeelden zal ik mij maar beperken tot die, welke betrekking hebben op de aanhangige kwestie. Tal van kerken hebben de gewoonte, om de gemeente te laten medewerken bij de beroeping van haar herders en leeraars door namen te laten opgeven voor de groslijst, door een tal te laten kiezen of uit een tal te laten stemmen, enz. En toch, de Kerkenordening bepaalt hieromtrent niets in de artikelen 4 en 5, welke over de beroeping handelen. Er zijn kerken, waar de kerkeraad voor de verkiezing van ouderlingen en diakenen aan de gemeente een drietal candidaten aanbiedt, en de Kerkenordening spreekt in Art. 22 van „een dubbel getal". In de kerk van Amsterdam (ook in andere kerken?) geldt de bepaling, dat alleen meerderjarige manslidmaten aan het werk der verkiezing mogen deelnemen [1], terwijl de Kerkenordening in Art. 22 deze beperking niet maakt.

---

[1] De *Heraut* mag daar ook wel eens tegen opkomen met hetzelfde argument, dat tegen Zandvoort wordt aangevoerd. Als te Zandvoort een broeder van achttien jaar is toegelaten tot het H. Av. en dies stemgerechtigd is en hij verhuist naar Amsterdam, dan verliest hij voor eenige jaren zijn stemrecht.

En om ten slotte te noemen het meest krasse voorbeeld, dat het Zandvoortsche geval zeer dicht nadert: enkele kerken (bijv. Zeist en Utrecht), stellen ook de vrouwelijke gemeenteleden in staat op voor het ambt geschikte personen de aandacht te vestigen, en immers is volgens de historische interpretatie daaraan bij de formuleering der redactie van Art. 22 niet gedacht.

Handelen nu de kerken, op welker voorbeeld werd gewezen, **in strijd met onze Kerkenordening ?** Nóg nooit heb ik het hooren beweren of in eenig persorgaan, zelfs niet in Heraut of Bazuin, gelezen. Ook over het laatstgenoemde werd tot dusver een diep stilzwijgen bewaard. Blijkbaar is men algemeen van oordeel, dat al die kerken een goed gebruik maken van haar vrijheid en, om in de taal van Art. 22 te spreken, „de regeling, die daarvoor (d. i. voor de verkiezing van ambtsdragers), plaatselijk in gebruik of door den Kerkeraad vastgesteld is", geen bepalingen bevat, welke tegen de Kerkenordening ingaan. Doch datzelfde dient dan ook erkend ten opzichte van de Zandvoortsche regeling, zoo men althans niet wil meten met twee maten! Immers, die beantwoord ten volle aan de twee groote grondbeginselen, welke in onze Kerkenordening worden uitgesproken.

Ten eerste houdt ze gansch onverzwakt staande, dat het recht en de macht tot beroeping en verkiezing berust geheel en uitsluitend bij den kerkeraad als orgaan der gemeente.

En ten tweede laat ze zoo beslist en zoo breed mogelijk tot zijn recht komen het beginsel, dat de gemeente haar medewerking moet verleenen en haar invloed moet uitoefenen. Aan alle belijdende, niet-gecensureerde lidmaten verleent zij het recht èn om namen te noemen voor de groslijst en om een voorkeurstem uit te brengen over de voorgestelde candidaten. Aan allen, zonder eenige beperking. Niet slechts aan de meerderjarigen, maar aan allen. Niet alleen aan de mannelijke, maar ook aan de vrouwelijke lidmaten, aan allen. Dat is geheel in overeenstemming met de beginselen der Kerkenordening. Dat ligt geheel op de historische lijn der ontwikkeling, waarlangs Art. 22 der Kerkenordening zich bewoog, al meer in democratische richting.

Het is dan ook volstrekt niet noodig de Kerkenordening te wijzigen of aan te vullen. De Kerkenordening blijve zoo klein

mogelijk. Ze is in 1905 al te uitgebreid geworden; menige inlassching, welke toen plaats had, ware beter achterwege gebleven. Zoo dit beslist gewenscht wordt, is een uitspraak eener generale synode, dat in Art. 22 onder „gemeenteleden" en „gemeente" ook de zusters te verstaan zijn, voldoende. Doch thans moet zulk een beslissing nog niet uitgelokt worden. Dit wel te doen, is voorbarig, niet voorzichtig noch verstandig. Onze kerken zijn er nog niet rijp voor. Laat toch de oude, welbeproefde, kerkelijke weg worden bewandeld! Eerst moet zich in de kerken zulk een nieuw gebruik hebben vastgezet, voordat daaromtrent een voor allen geldende bepaling wordt gemaakt. Gelijk ook geschiedde met het opgeven van namen voor de groslijst, dat in de laatste jaren der vorige eeuw bij onderscheidene kerken in zwang kwam en daarna door de generale synode van 1905 door een toevoeging aan Art. 22 der Kerkenordening in de vrijheid der kerken werd gesteld [1]. Doch nogmaals, noodzakelijk is een dergelijke uitspraak eene generale synode niet. Elke plaatselijke kerk is volkomen bevoegd, om aan de zusters het „stemrecht" te verleenen, omdat dit volstrekt niet in strijd is, maar geheel overeenkomt met de Kerkenordening.

Zoo betraden we reeds het gebied der derde vraag, welke ik stelde:

Mag een kerk tot invoering van het „stemrecht" der vrouw overgaan, zonder de meerdere vergaderingen erin te kennen?

Zij, die deze vraag ontkennend beantwoorden, beroepen zich op de Artt. 30, 41 en 86 der Kerkenordening en, in het algemeen, op de eischen van het kerkverband.

Art. 86 K. O. spreekt uit de noodzakelijkheid om de Artikelen te veranderen, vermeerderen of verminderen, zoo het profijt der kerken dit meebrengt; en laat dan volgen:

> Het zal nochtans geene bijzondere Gemeente, Classe of Synode vrijstaan zulks te doen, maar zij zullen naarstigheid

---

[1]) Dezelfde weg werd ook gevolgd teu opzichte van den Zendingsarbeid onzer kerken. Daarover bevatte de Dordtsche Kerkenordening zoo goed als niets. Eerst nadat een breede Zendingsactie was ontstaan en deze in het kerkelijk spoor was geleid, is door de generale synode van Utrecht in 't jaar 1905 in de Kerkenordening een artikel, dat daarover handelt, ingevoegd, het huidige Art. 52.

doen om die te onderhouden, totdat anders van de Generale of Nationale Synode verordend worde.

In het bovenstaande heb ik trachten aan te toonen, dat van afwijking van de Kerkenordening hier geen sprake is. Verandering noch vermeerdering van Art. 22 heeft door de zusters te laten meestemmen plaats, en is ook volstrekt onnoodig. Zoodat de bepaling van Art. 86 hier niet van toepassing is.

In Art. 41 wordt genoemd de rondvraag, welke op de classicale vergaderingen gebruikelijk is en waarbij o. m. van alle kerken gevraagd wordt,

of er iets is, waarin zij het oordeel en de hulp der classe tot rechte instelling hunner Kerk behoeven.

Aan duidelijkheid laten deze woorden zeer weinig te wenschen over. Er zou kunnen woden gevraagd, wat met „rechte instelling hunner Kerk" wordt bedoeld. Doch dit doet hier niets ter zake. Duidelijk blijkt wel, dat aan een kerk, die over eenige zaak advies b e g e e r t, omdat zich daaromtrent eenig verschil van gevoelen of de een of andere moeilijkheid voordoet, gelegenheid moet worden gegeven raad te vragen. Dat daarmede aan een kerk de v e r p l i c h t i n g zou worden opgelegd zich tot de classe te wenden, wanneer zij een „nieuwigheid" wil invoeren, kan toch zeker uit dit Artikel niet worden afgeleid! En behoefte aan raad en hulp had Zandvoort niet. Verschil van opinie over het „stemrecht" der zusters bestond niet. Er was in deze zaak algeheele eenstemmigheid bij den kerkeraad en bij de gemeente. Aan licht ontbrak het dan ook niet, waar dit zoo helder was ontstoken door tal van professoren (K u y p e r en B a v i n c k voorop!) en predikanten in vele geschriften, boeken, brochures en couranten-artikelen.

In meerdere vergaderingen mag toch niet behandeld worden, wat in mindere kan afgehandeld worden, zegt Art. 30 der Kerkenordening. Indien Zandvoorts kerk zich tot de classe Haarlem om advies had gewend, zou zij zeker met een beroep op Art. 30 zijn afgewezen!

„Maar men wist toch wel te Zandvoort, dat er over het stemrecht der vrouw verschil van meening bestaat in den boezem der kerken!" Over het gevoelen d e r k e r k e n was Zandvoort niets bekend, daar nog nooit een kerkelijke vergadering

zich hierover had uitgesproken. Dat „de geleerden" het er niet over eens zijn, ja, dat was voor Zandvoort geen verborgenheid. Doch als men dèn eisch wil stellen, dat een kerk geen enkelen stap in een in een nieuwe richting mag doen, voordat „de geleerden" het met elkander eens zijn, dan doemt men het kerkelijk leven tot stilstand, d. i. tot versterving. Eenparigheid van gevoelen, waar het niet gaat over de cardinale stukken van ons belijden en beleven, is dan ook allerminst noodzakelijk, zelfs niet gewenscht. Onze calvinistische levens- en wereldbeschouwing is zoo heerlijk ruim, ruimer dan welke andere ook! Laat men toch ons kerkelijk leven niet benauwend eng trachten te maken!

Nog blijft over het beroep op de slotwoorden van Art. 31:

> In meerdere vergaderingen zal men niet handelen, dan 't gene dat in mindere niet heeft afgehandeld kunnen worden, of dat tot de Kerken der meerdere vergadering in 't gemeen behoort [1].

Het schijnt, dat over deze woorden misvatting en misverstand bestaat. Op den klank afgaande leest men er uit, dat op meerdere vergaderingen moeten behandeld worden zaken, die den kerken in het algemeen aangaan. Alle kerken, dus wordt dan het betoog, worden tot kerkeraadsverkiezingen geroepen. Voor alle kerken in het algemeen is het van belang, wie aan die verkiezingen zullen deelnemen. En daarom kan en mag een kerk op zichzelf die zaak niet afdoen, maar behoort zij tot de meerdere vergaderingen [2].

---

[1]) Ik spatieer.

[2]) Dit schijnt ook het gevoelen te zijn van de kerken der classe Tiel en der particuliere synode van Gelderland (1922). Immers de classe besloot:

a. dat zij het punt van het „vrouwenkiesrecht" in de Gereformeerde Kerken een punt acht, dat den kerken *in het algemeen* aangaat;

b. dat zij daarom zelve op de zaak meende niet te moeten ingaan, maar haar overbrengt naar de Particuliere Synode als punt uit de Classe Tiel:

c. dat zij aan de Particuliere Synode verzoekt dit punt weer te willen overnemen van de Classe Tiel met de bedoeling om het vanwege de *Particuliere Synode* te zenden naar de Generale Synode van 1923, opdat die er, zoo mogelijk, over beslisse".

De Partic. Synode nam dit voorstel aan. Ook de classe Haarlem grondde haar besluit, om de zaak ter tafel van de generale synode te brengen op de overweging, dat deze zaak „het leven der kerken in het algemeen raakt".

Volgens het Woordenboek der Nederlandsche Taal (4e deel, blz. 1374, 1e kolom) beteekent de oud-Hollandsche uitdrukking in het gemeen iets anders dan de onze in het algemeen. Er staat daar woordelijk dit:

> In het gemeen, in gemeenschap met elkander, gemeenschappelijk, gezamenlijk; als adverbiale bepaling, ter aanduiding dat het gezegde al de genoemde personen of zaken te zamen betreft.

Duidelijker nog komt de bedoeling der Kerkenordening uit in de Latijnsche redactie (Art. 22 der K. O. van de Nationale Synode van Middelburg, 1581). Daar staat: **of die betrekking hebben op de gezamenlijke kerken van die meerdere vergadering** (vel ad ecclesias universas majoris illius conventus pertinent).

Het gaat dus over gemeenschappelijke belangen van al de kerken, die samen de meerdere vergadering vormen, classe, particuliere of generale synode. In zulke zaken van gemeenschappelijken aard mag natuurlijk niet één kerk eigenmachtig een beslissing nemen. De verzorging van de Theologische school bijv. is de gemeenschappelijke zaak van al de kerken. En het zou dwaas, ongerijmd zijn, indien één kerk daarvoor een regeling zou treffen, al was het zelfs die van Kampen. Doch zoo springt het in het oog, dat de Zandvoortsche kwestie niet onder Art. 31 valt. De regeling voor de verkiezing van ambtsdragers is geen gemeenschappelijke, maar een zuiver plaatselijke, zooals ook Artt. 4, 5 en 22 spreken van „de regeling, die daarvoor plaatselijk in gebruik of door den Kerkeraad vastgesteld is". En bij die vaststelling rekent de kerkeraad dan ook uitsluitend met de belangen der plaatselijke kerk, welke volstrekt niet steeds gemeenschappelijke belangen zijn. 't Verleenen van een voorkeurstem aan de vrouw is ongetwijfeld van groot belang voor den opbouw van Zandvoort's kerk, maar elders, bijv: in Zwolle, zou het zeer zeker niet van belang zijn, doch oorzaak zijn van tweespalt en beroering, niet slechts in de gemeente, maar ook in den kerkeraad.

Ten slotte het beroep op het **kerkverband in het algemeen.** Dit raakt een zeer moeilijke zaak, die toch tevens het hart der zaak is. En die ik daarom van veel meer gewicht acht dan het vrouwen-stemrecht zelf. Het gaat hierbij over het groote grondbeginsel van het Gereformeerd kerkrecht en het kerkelijk leven: **de zelfstandigheid, het eigen recht der plaatselijke kerk** [1]).

Twee vragen doen zich voor. Ten eerste, heeft de plaatselijke kerk het recht, om — natuurlijk in overeenstemming met Gods Woord, de Belijdenis en de Kerkenordening — zulke regelingen te treffen, als zij voor haar eigen leven en ontwikkeling noodig en nuttig acht, zonder daarover de meerdere kerkelijke vergaderingen te hooren of te doen beslissen? En ten tweede, hebben de meerdere vergaderingen het recht zich met de door de plaatselijke kerk getroffen regelingen te gaan bemoeien en daarover te gaan oordeelen, zonder dat de plaatselijke kerk zelve dat begeert of uit haar midden langs wettigen weg eenig bezwaar tegen die regelingen is ingebracht?

De eerste vraag moet m. i. zoo beslist mogelijk bevestigend worden beantwoord. Doch daarbij dient gewaakt tegen het independentisme, dat niet denkt aan het kerkverband. De plaatselijke kerk mag niet vergeten, dat zij, saamlevend met zusterkerken, door haar handelingen en regelingen invloed op die zusterkerken uitoefent en voor dien invloed, ten goede of ten kwade, ten volle verantwoordelijk is.

De tweede vraag moet m. i. even beslist ontkennend beantwoord worden [2]). Anders gaan de kerken den weg op der hiërarchie en van het collegialisme. Al brengt het kerkverband de verplichting mede, dat de kerken op elkander zullen toezien, zoodat de meerdere vergadering, wanneer in

---

[1]) Het gewoonlijk gebezigde woord *autonomie* is eigenlijk minder juist; 't geeft aan het recht om zichzelf de wet te stellen, en dat recht bezit de kerk natuurlijk niet; alleen Christus haar Koning stelt haar de wet. 't Woord kan gebruikt in tegenstelling met *heteronomie*, als een macht van anderen, kerkelijke besturen of kerkelijke vergaderingen, die zich steilen boven de plaatselijke kerk, om aan deze de wet te stellen,

[2]) Ook de *Heraut* huldigt dezelfde opvatting, waar zij uitspreekt niet in te zien, hoe de Zandvoortsche zaak op de meerdere vergaderingen aan de orde zou kunnen komen, indien niet een lid van Zandvoorts kerk met een bezwaar tot de classe kwam.

haar midden gegrond twijfel rijst over afwijking der plaatselijke kerk, de roeping heeft een nader onderzoek in te stellen.

Het scheepke der kerk tusschen de hier dreigende klippen veilig heen te sturen, is allerminst een lichte taak. Voetius, die de kerkelijke stuurmanswijsheid in zoo ruime mate bezat, kan ons ook hier een eminent leermeester zijn. Hij geeft in zijn Politica Ecclesiastica (pars III, lib. I, tract. III, cap. II, ed. Bibl. ref. series prima, pag. 251), **twaalf vereischten voor het kerkverband,** welke betrekking hebben zoowel op het ontstaan, de instelling en de formatie van het classicaal en synodaal verband als op de oefening van het verband zelf. Van een viertal dezer vereischten, die voor de kwestie, welke ons bezig houdt, belang hebben, laat 'k hier den hoofdinhoud volgen, van het zesde, zevende, tiende en elfde (gedeeltelijk), terwijl 'k eenige woorden spatieer.

6. Dat dit verband diene om te leiden, te bewaren en te bevorderen de kerkelijke vrijheid en macht der afzonderlijke kerken, maar niet om die weg te nemen en te schaden.

7. Dat niet een nieuwe en bijzondere regeering of eenig integreerend deel der kerkelijke regeering, welke naar Goddelijk recht aan de afzonderlijke kerken toekomt, aan dit verband of hetgeen uit de oefening van dit verband voortvloeit, worde toebedeeld of toegeëigend.

10. Dat in zaken, welke betrekking hebben op de bijzondere opbouwing van elke kerk, de reformatie in leer en gebruiken, de vastere verbinding met God en de vernieuwing des verbonds met Hem, de eene kerk niet door de andere of anderen verhinderd worde; dat zulk een kerk, wanneer zij tot dergelijke maatregelen geschikt en gereed is, niet mag gebonden worden door de traagheid en ongeschiktheid van andere kerken; en dat zij, zoodra zij de stem des Heeren gehoord en ook maar de minst mogelijke gelegenheid zal hebben ontvangen, liever aan de anderen een voorbeeld zal geven dan wachten en eerder zal voorgaan dan volgen.

11. Dat het geen eigen object van regeering hebbe, maar

gemeenschappelijke zaken behandele, die deels zien op middelen tot het bevorderen der gemeenschappelijke waarheid, vroomheid, tucht en vrede en het bestrijden van gemeenschappelijke tegenstanders door geestelijke wapenen (vergaderingen, apologieën, confessioneele geschriften enz.), deels op den overgang van leden, het overbrengen van dienaren van de eene kerk naar de andere, enz. [1])

Het wil mij voorkomen, dat Zandvoort gehandeld heeft niet in strijd met, maar geheel overeenkomstig deze beginselen. Ook Voetius spreekt uit, dat het kerkverband alleen gekend moet worden, waar het gemeenschappelijke belangen der kerken geldt. En dat een plaatselijke kerk in zaken, die haar bijzondere opbouwing betreffen, zich niet door de andere kerken mag laten ophouden, maar zonder dralen zal doen wat haar Koning haar zegt. Voorzeker, het ware voor deze

---

[1]) 6. Ut inserviat haec combinatio dirigendae, conservandae, promovendae libertati ac potestati Ecclesiasticae singularum; non vero ut eam tollat aut laedat.

7. Ne novum et peculiare regimen, aut pars aliqua integralis regiminis Ecclesiastici, quod singulis Ecclesiis jure divino competit, huic correspondentisae aut convenientibus correspondentialibus tribuatur aut appropr!etur.

10. Ut in iis, quae faciunt ad particularem cujusque Ecclesiae aedificationem, reformationem in doctrina et moribus, arctiorem cum Deo conjunctionem et foederis cum illo renovationem, una par illam aut alias non impediatur, et promptitudo et perfectio ejus hac in parte ad aliarum tarditatem aut imperfectionem non alligetur; accommodetur; sed singulae simul ac hodie vocem domini audierint, et occasionem vel minimam ac facultatem nactae fuerint, exempla dent potius quam exspectent, et praecedant potius, quam sequantur.

11. Ut nullum οἰκειον, proprium regiminis sui habeat objectum, quam negotia communia, quae spectant partim media ad communem veritatem, pietatem, εὐταξίαν, pacem promovendam, et communia mala atque adversarios spiritualibis armis (consiliis, collegiis et dlsputationibus, apologiis et scriptis confessionibus, petitionibus defensionis Magistratuum) profligandos; partim controversias et causas, de transitu membrorum de translatione ministrorum ab una Ecelesea ad aliam, de contentionibus intra membra diversarum Ecclesiarum vicinarum ortis, earum legitima cognitione et commoda compositione ac reconciliatione, aut earum castigatione, idque per judicia decisiva, et si quae sunt istius generis.

kerk gemakkelijker geweest te wachten op de beraadslagingen en beslissingen der andere kerken in haar meerdere vergaderingen en deze te volgen. Voorgaan is geen lichte zaak. Over 't algemeen houden wij, Hollanders, er niet van, vooral op kerkelijk gebied; wij laten liever anderen voorop gaan, om dan eens kalm en rustig, „den kat uit den boom te kijken". Maar mocht Zandvoort, nu zij „ de stem des Heeren" had gehoord, weigeren den Koning te volgen, om de moeite van het voorgaan te mijden?

Het valt te betreuren, dat de classe Haarlem zich niet tot dit breede, ruime, Voetiaansche standpunt wist op te werken. Ongevraagd heeft zij zich met de Zandvoortsche zaak bemoeid en onder leiding van een invloedrijk broeder, schijnbaar van hooger hand geïnspireerd, de behandeling ervan doorgedreven en doorgezet. Niet om daardoor de vrijheid en de macht der plaatselijke kerk te bewaren en te bevorderen, doch veeleer om daaraan tekort te doen. En de kerk van Zandvoort te belemmeren in hetgeen zij voor haar bijzondere opbouwing noodig achtte [1]).

---

[1]) Over de wijze, waarop de classe de zaak behandelde, wil ik liever zwijgen. Het voorstel, dat na urenlange discussie met meerderheid van stemmen werd aangenomen, draagt er wel eenigszins de sporen van. Het luidt aldus:

De classis Haarlem van de Geref. Kerken, samengekomen den 14en en 21 Maart 1922 te Haarlem,

van oordeel, dat de H. Schrift en de belijdenis inzake het deelnemen van de zusters der gemeente aan het werk der verkiezing van ambtsdragers, zooals dat in het besluit Zandvoort geregeld is, noch gebiedend, noch verbiedend zich uitspreken;

overwegende, dat de medewerking aan de verkiezingsactie als zoodanig niet is aan te merken als een daad van regeeren in de kerk, hetgeen aan de vrouwen in Gods Woord is verboden;

echter constateerende, dat de beteekenis van art. 22 K.O. naar historische uitlegging deze is, dat alleen de mannelijke leden der gemeente aan meergenoemd verkiezingswerk deelnemen;

ofschoon daarbij in aanmerking nemende, dat blijkbaar meer kerken in verschillende classes ook wel in hare plaatselijke regelingen een ruimere opvatting van dit art. K.O. huldigen, dan met diezelfde historische uitlegging overeenstemt;

inmiddels erkennende, dat het al of niet deelnemen der zusters aan het werk der verkiezing het leven der kerken in 't algemeen raakt, en dat er

te dezen opzichte in den boezem der kerken veel verschil van gevoelen heerscht, alsook dat in den kring der classis zelve geen eenstemmigheid over deze aangelegenheid bestaat;

spreekt als haar gevoelen uit, dat het besluit van Zandvoort om de practische gevolgen voor de andere kerken niet geheel zonder bedenking is, en dat zij het besluit niet voor hare rekening neemt;

adviseert voorts de kerk van Zandvoort de uitspraak der classis en haar eigen besluit in nadere overweging te nemen;

en besluit ten slotte zich te wenden tot de Particuliere Synode van N. Holland met het verzoek, de vraag ter Generale Synode te willen brengen, of het aan elke kerk vrij zal staan ook de vrouwelijke belijdende leden der gemeente op te roepen tot deelneming aan het werk der verkiezing van ambtsdragers, zoowel van dienaren des Woords, als van ouderlingen en diakenen.

Zandvoort heeft daarna het volgende besluit genomen:

De kerk van Zandvoort deelt aan de classe Haarlem mede, dat zij, overeenkomstig het advies der classe de uitspraak der classe inzake het bekende Zandvoortsche besluit en dit besluit zelf in nadere overweging heeft genomen, en dat dit tot het volgende resultaat heeft geleid.

T e n e e r s t e blijft zij van oordeel, dat het deelnemen van de zusters der gemeente aan het werk der verkiezing van ambtsdragers geheel in overeenstemming is met de positie, welke naar Gods Woord aan de vrouw in de kerk toekomt.

T e n t w e e d e is zij, mede door de uitspraak der classe, versterkt in haar gevoelen, dat de medewerking aan de verkiezingsactie, gelijk deze geregeld is in onze Kerkenordening, niet is aan te merken als een daad van regeeren in de kerk.

T e n d e r d e handhaaft zij haar overtuiging, dat haar besluit niet in strijd is noch met den woordelijken inhoud noch met de bedoeling van Art. 22 K.O., hetwelk immers twee beginselen bevat, t.w. dat de daad der verkiezing berust bij den kerkeraad als orgaan der gemeente en dat aan de gemeenteleden daarbij zooveel mogelijk medewerking moet worden verleend.

T e n v i e r d e houdt zij onverzwakt staande het recht der plaatselijke kerk, om zonder de meerdere vergaderingen te raadplegen, in haar regelingen .ot uitvoering van Art. 22 zulke bepalingen op te nemen als zij voor den opbouw der gemeente gewenscht acht, ook al wijken deze af van wat tot dusver in de kerken gebruikelijk was — een recht, hetwelk gegrond is op de autonomie der plaatselijke kerk en dat ook andere kerken in verschillende classes hebben toegepast, zooals Amsterdam en Utrecht.

T e n v i j f d e volhardt zij in haar gevoelen, dat het deelnemen der zusters aan het werk der verkiezing wel een zaak k a n worden, die het leven der kerken in het algemeen raakt en daarom ter generale synode gebracht moet worden, doch dat dit t h a n s nog volstrekt niet het geval is en de

Van harte hoop ik — al is eenige vrees mij niet vreemd — dat de particuliere en generale synoden het classicale voorbeeld niet zullen volgen. Dat Zandvoort voor het dilemma zal worden geplaatst òf zich van de dwaling haars wegs bekeeren òf het kerkverband verbreken, zooals sommigen schijnen te verwachten, kan toch bezwaarlijk worden aangenomen. Een kerk, die niets deed, dat in strijd is met Gods Woord, de Belijdenis en de Kerkenordening, noodzaken terug te nemen wat zij volgens de leiding des Heeren voor haar opbouw noodig acht! Een kerk, die zich geheel gedraagt volgens de eischen van het kerkverband, buiten het kerkverband plaatsen! Dat is toch zeker nauwelijks denkbaar! 'k Vermoed, dat de generale synode, zoo zij zich nu reeds geroepen acht over deze zaak zich uit te spreken, het wel in de vrijheid der kerken zal laten, of zij ook aan de vrouwelijke, belijdende leden het recht zullen verleenen, om aan het verkiezingswerk deel te nemen.

Ten besluite nog een enkel woord over het *hic et nunc*, de vraag, of het wel verstandig en voorzichtig was *thans* tot de invoering van het kerkelijk „stemrecht" over te gaan. Was

---

kerken voor een generale beslissing nog volstrekt niet rijp zijn, zoodat reeds nu zulk een beslissing uit te lokken haar voorbarig voorkomt; zooals b.v. het gebruik, om de leden der gemeente in de gelegenheid te stellen namen op te geven voor de groslijst in de negentiger jaren der vorige eeuw in de kerken opkwam en eerst in 1905 door de generale synode in Art. 22 werd opgenomen.

Ten zesde protesteert zij tegen het gevoelen der classe, dat haar besluit „om de practische gevolgen voor de andere kerken niet geheel zonder bedenking is" en constateert zij, dat het voor haar eigen kerkelijk leven goede gevolgen heeft en ook blijkbaar op de andere kerken en op de leden der kerken een niet ongunstigen invloed uitoefent, al was het alleen maar hierin, dat steeds meer de vraag aan de orde komt, of wel de zusters in het midden der gemeente de plaats innemen, welke de Koning der kerk haar in zijn Woord toewijst.

En *ten zevende* meent zij niet anders te mogen doen dan haar besluit te blijven uitvoeren, waarvoor zij zich ten volle blijft aansprakelijk stellen, gelijk zij immers niet aan de classe gevraagd heeft het voor haar rekening te willen nemen, evenmin als haar oordeel er over uit te spreken.

Ten slotte verzoekt zij aan de classe het bovenstaande ter kennis te brengen van de particuliere synode van Noord-Holland met verzoek tot doorzending naar de generale synode.

niet te voorzien, dat daardoor rust en vrede zouden worden verstoord, en dat te meer, omdat het kiesrecht der vrouw op staatkundig gebied niet ten onrechte zooveel oppositie wekte in onze kringen?

Wat het laatste betreft — gezwegen nog van het principieel verschil tusschen kerkelijk en politiek stemrecht [1]) — juist omgekeerd is door menigeen beweerd, dat, waar de vrouw nu eenmaal het politieke stemrecht verkreeg, het kerkelijke haar niet langer kon worden onthouden. 't Ligt er maar aan, met welk oog men zulk een zaak beschouwt. En wat aangaat het „verstoren van rust en vrede" — zijn niet op dezen grond tal van kerkelijke vonnissen geveld, welke lijnrecht tegen de eischen der gerechtigheid Gods ingingen? Voorts, indien de kerkeraad van Zwolle, die blijkbaar zoo weinig te doen had, dat hij zich kon bemoeien met een „huiselijke" aangelegenheid eener plaatselijke kerk, ver buiten classe en provincie gelegen, niet op zoo hoogen toon en met zoo groote woorden zijn afkeuring had uitgesproken en wereldkundig gemaakt; indien de kerkelijke pers het geval niet zoo sterk had opgeblazen; indien er niet, om een uitdrukking van Ds Douma te gebruiken, zooveel „ongemotiveerde drukte ware gemaakt" [2]), zouden dan wel rust en vrede zoo erg verstoord zijn geworden?

Doch hoe dit zij, indien voor zulk een argument alle reformatorische actie zou moeten wijken — want het kan steeds worden aangevoerd, daar elke verandering in ons kerkelijk leven welke eenige beteekenis heeft, gevaar oplevert opspraak en beroering te wekken — dan zouden onze kerken ophouden Gereformeerde keren te zijn, daar het „reformata" immers het „semper reformanda", steeds tot reformatie geroepen, insluit.

En er valt hier wel wat te reformeeren. De kerk heeft eeuwen lang verzuimd ernstig de vraag onder de oogen te zien, welke naar Gods Woord de positie moet zijn, die de vrouw heeft in te nemen niet slechts op huiselijk en maatschappelijk, maar ook op kerkelijk terrein. De kerk heeft eeuwen lang ongebruikt gelaten een kapitaal aan geestelijke gaven, door den Heere aan

---

[1]) Zie mijn Manninne, bl. 45 en 46, ook 32 en 33.

[2]) In een recensie van Manninne, (Gereformeerde Kerkbode voor 's Gravenhage.)

haar vrouwelijke leden geschonken tot haar eigen opbouwing. De kerk heeft eeuwen lang in haar midden de vrouw teruggedrongen en achteraf gehouden en zich daardoor voor een goed deel beroofd van den gezegenden invloed, welke op haar leven door de zusters kan worden uitgeoefend.

Zoo het den Heere behagen mocht thans de oogen van menig lid onzer kerken daarvoor te openen, mede door wat Zandvoort deed, zou Hem dan niet ootmoedig dank moeten worden gebracht voor het verstoren van vadsige rust en valschen vrede?

Aan een profetie waag ik me niet, maar als ik zie op het feit, dat in de Herv. Kerk de weg voor het vrouwen-stemrecht reeds open staat en dat zelfs van Chr. Gereformeerde zijde er al een lans voor werd gebroken, dan staat, dunkt mij, deze zaak er niet zoo heel slecht voor.

KRONIEK.

Een paar boeken. — Nuttig werk. — Wat ook nog wel eens moet. — Eenige lange citaten over vergeten „kleingoed”!

In de pas afgeloopen maand kwamen er ten tweetal uitgaven op de markt, die elk op haar manier en in haar soort den uitgever, maar vooral den schrijver eere aandoen. Ds Rullmann, de bekende schrijver van de schetsen over het kerkelijk gebeuren in de laatst verloop eeuw, mocht het genoegen smaken, dat zijn „Afscheiding” voor de tweede keer moest worden gedrukt. Zoowel naar den vorm, waarvan de schrijver zich bedient, als naar den inhoud van het geschrevene, behoort dit boek tot het beste, wat er van een onzer historici van de pers kwam.

Een veel kleiner geschrift, maar een boekske, zeker niet met minder piëteit geschreven, is het jongst verschenen nummer van „Ons Arsenaal”, dat handelt over „Begin en beginsel van de afscheiding”. Ben ik wel ingelicht, dan zou dat woord „begin”, evenals het woord „beginsel”, tusschen aanhalingsteekens moeten staan, omdat het een citaat bedoelt van Mr. Groen van Prinsterer. Maar omdat men dat typografisch nu eenmaal niet mooi vindt, deed men het nu maar zonder die vier kommatjes.

Het verschijnen van dergelijke werken en werkjes begroeten we met groote vreugde. Immers, het blijkt nog altijd noodig, dat er eens het rechte licht worde ontstoken over wat voor een negentig jaren gebeurde. Dat dat nog immer moet, is een aanklacht. Een aanklacht tegen de historie-schrijvers, die nog steeds weer een geheel scheeve voorstelling van den gang van zaken geven en die min of meer opzettelijk bronnen, die hen, als geschiedschrijvers, toch bekend moesten zijn, verzwijgen.

We zijn daarom dankbaar voor wat we ook nu weer kregen. En wanneer de uitgevers iets aan deze uitgaven verdienen, wat

ik van harte hoop, dan zou ik hen willen aanraden een exemplaar van hun uitgave te zenden aan den bewerker van Reitsma's Vaderlandsche Kerkgeschiedenis. Ze kunnen dan hun cadeautje wel binden in marokkijn-leeren band. Als verguld vignet op de voorzijde zou een bloeiende sleedoorn- vastgehouden door een beenige, sterke hand, in fluweelen handschoen, dan meteen passen.

Intusschen schijnt het zoo nu en dan ook wel noodig, dat er eens een werkje verschijnt, dat een juisten kijk geeft op de practijk van het kerkelijk leven der Christelijk-Afgescheidenen — maar vooral op de praxis van de latere Christelijke Gereformeerde Kerk, zoo eenige jaren na de vereeniging van 1869. Men krijgt zoo telkens weer den indruk, dat het tegenwoordig geslacht vergeten is, wat er in die dagen omging. Op meer dan eene plaats beroept men zich op de „Christelijke Gereformeerde vaderen" om zekere practijken af te keuren, of om een bepaalde houding te verdedigen.

Maar al te dikwijls nog krijgt men zoo den indruk, dat „men" ons wil doen gelooven, dat in die oude tijd de menschen veel meer geestelijk-ingehouden leefden. Van allerlei actie op meer breeder terrein van het leven wil men dan, met een beroep op „vroeger", niet weten. De dagen van ouds zijn dan de geprezene. Die van thans vol met „werk", maar zonder diepgang. Over deze bewering valt te praten. Ze is er belangrijk genoeg voor. Vooral voor de tegenwoordige Christelijke Gereformeerde broeders, die, vooral in den eenvoudigen kring, zulke beweringen maar uit den treure vasthouden, is het wellicht nuttig eens even enkele oude documenten op te diepen. Meteen zal dan wellicht blijken, dat men in die dagen ook al heel helder, en heel rustig over de zaken kon spreken. En dat niet alleen: dat men er ook naar kon handelen, wanneer men eenmaal over iets het eens was.

Zoo er iets is, dat toch wijst op een activiteit in breeder kring, dan is dat wel een vrij sterk op den voorgrond stellen van de roeping tot Evangelisatie, of zooals men het toen noemde: tot inwendige Zending.

Wat zegt men nu van het volgende program, dat dienen moest voor de jaarvergadering van Jachin, de welbekende Zondagsschool-vereeniging? Het is het agendum van de jaar-

vergadering van 1876, evenals die van 1922 binnen Delft gehouden.

AGENDA

VOOR DE VIERDE ALGEMEENE VEGADERING DER GEREFORMEERDE ZONDAGSCHOOL-VEREENIGING „JACHIN",

te houden D.V. te Delft, 25 Juli a.s., in het Kerkgebouw der Chr. Gereformeerde Gemeente (Voldersgracht).

Aanvang 's voorm. 9 uur.

Opening der Vergadering door den President.
Verslag van Secretaris en Penningmeester.
Verkiezing van twee Bestuursleden volgens rooster van aftreding.

VOORSTELLEN:

Van de afdeeling Huigsloot:

a. De Verg. neme het nieuwe Reglement-concept aan;
b. vervange de Toelichting door een Zondagsschoolblad (volgens art. 6 Regl.;
c. geve op den Kalender de eene week een les uit het O. T. en de andere week uit het N. T.
d. „Jachin" late zich erkennen als rechtspersoon.

Van de afdeeling Delft:

a. Het Hoofdbestuur zorge dat maandelijks een tractaatje uitgegeven worde;
b. het Hoofdbestuur zorge ook voor Paaschboekjes;
c. het Hoofdbestuur besta uit 12 leden, waarvan 6 Zondagschoolonderwijzers;

Van de afdeeling Zaandam:

a. In den Kalender worden voortaan minstens 4 lessen aan het lijden des Heilands gewijd;
b. de Toelichting bevatte, zooveel mogelijk, verhalen uit de geschiedenis der Kerk, der Zending en des Vaderlands, passende bij het behandelde onderwerp;
c. de Algemeene Vergadering wekke de afdeelingen op om zich geregeld van de traktaatjes der Vereen. te bedienen en het Hoofdbestuur zorge dat elke maand een tractaatje verschijne;
d. het Hoofdbestuur zorge voor de uitgave van een diploma voor de leerlingen, die met goedvinden der onderwijzers de Zondagschool verlaten.

Ten einde de Algem. Vergadering in belangrijkheid te doen toenemen, wenscht het Bestuur in de namiddag-zitting gelegenheid te geven tot vrije bespreking van de belangen der Zondagschool, waaraan ook niet-afgevaardigden kunnen deelnemen. De

volgende onderwerpen zullen door een korte voordracht worden ingeleid:

GRONDSLAG EN NUT DER ZONDAGSCHOOL
door Ds. P. Kapteijn.

OPLEIDING VAN ZONDAGSCHOOLONDERWIJZERS
door Ds. L. Lindeboom,

en wellicht ook:

DE GESCHIEDENIS DER ZONDAGSCHOOL
door een ander lid des Bestuurs.

Namens het Bestuur:
L. LINDEBOOM, Voorz.
P. KAPTEIJN, Secr.

En dat men werkelijk niet, zooals ons wel eens wordt verteld, min of meer in het lijdelijke water voer, blijkt uit meer dan een uitlating. Zoo zouden we ons hier kunnen beroepen op wat Ds H. Beuker in „Een en ander" schreef naar aanleiding van de Brighton-beweging, die ook in Amsterdam eenige menschen tot vergaderen bracht. Wanneer hij zegt, dat er gevaar bestaat, dat deze beweging een soort zoeken van een model-heiligmaking zou bevorderen, dan herinnert de schrijver eraan, dat ook vroeger een dergelijk cliché bestaan had voor de rechtvaardigmaking. En hij trekt een parallel tusschen de ouderwetsche beschouwing over de bekeering en de nieuwste over de heiligmaking: („de Vrije Kerk", Juni 1876).

> Men wist namelijk in dien goeden ouden tijd precies hoe 't geen men de rechtvaardigmaking geliefde te noemen, in zijn werk moest gaan. Men moest, om b.v. iets te noemen, in „'t gericht" geweest zijn — anderen spraken van „de vierschaar in de conscientie" — en de Rechter, de beschuldigers, de Voorspraak, het vonnis enz. moesten niet alleen in de rechte volgorde in de conscientie geopenbaard worden, ieder met de daarbij behoorende aandoeningen en bijbelteksten, maar daarop moest men in 't verbond, of ook wel „in den Persoon zinken". En was het met iemand daartoe niet gekomen, dan mocht hij een hongerige en dorstige naar de gerechtigheid zijn, of zich op grond van Jezus noodiging op Hem verlaten en Hem vasthouden bij zijn woord, dat was op zijn hoogst maar voorbereidend werk, zoo iemand had de „groote zaak" nog niet, hij was nog niet in de vierschaar geweest. En of ge dan al inbracht, dat Paulus in Rom. 3 en 4 de rechtvaardiging beschrijvende, van al die trappen niets schijnt gekend te hebben, enz., dan „heeldet gij de breuk op 't lichtst" en moest zelf „de beenen nog breken".

Men was eenmaal gewoon uit het zware van iemands werk tot de waarheid van hetzelve te besluiten, al was het ook dat de gezondste oude schrijvers voor dergelijke overdrijvingen waarschuwden. Vooral sommige schrijvers uit de 17de eeuw — die van de 16de, de eeuw der Hervorming, zijn evenals onze belijdenisschriften meest al gezonder — hebben dit systeem der „trapsgenade” in de hand gewerkt en gevoed. De vrouw met die preek, waarin 16 kenmerken als onmisbaar werden voorgesteld alvorens men zich een kind Gods kon noemen, waarvan Prof. Brummelkamp op de Amsterdamsche meeting sprak, en die alle 16 uit het vuile menschenhart instede van uit de Heilige Schrift geput waren, behoorden zeker ook in dat tijdvak tehuis. Hoe weinig dacht onze goede Professor er aan, dat hij in zijn vurigen ijver **voor** de Brighton-conventies en **tegen** bovenbedoelde bedorvene mystiek, op hetzelfde oogenblik druk bezig was, door middel van het eerste, voor het laatste praedispositie (voorbeschiktheid) te bereiden.

Of we dan meenen dat in de tegenwoordigeopwekkingsbewegingen geen goede en heerlijke zaken zijn gesproken, en in sommige harten waarlijk ervaard zijn geworden; en of we denken dat de woordvoerders dezer beweging van plan zijn een nieuw stel van bekeeringen in te voeren? Neen, wij gelooven het niet, evenmin als we gelooven dat er onder de zoogenoemde „trappen” der ouden uit de 17de en het begin der 18de eeuw niet soms heerlijke en bijbelsche zaken verborgen lagen; evenmin als we gelooven dat sommigen van bedoelde schrijvers, zoo ze voorzien hadden, aan welken tempel ze hielpen bouwen, niet liever hunne boeken en preeken zouden verbrand hebben. Wij gelooven van de meesten hunner, dat ze ter goedertrouw zijn. Daarbij, de omstandigheden vormen de menschen. Toch vreezen we ook, dat men nu langs een weinig anderen weg tot dezelfde uitkomsten zal komen, voor zoover namelijk deze veel minder oorspronkelijke en minder veerkrachtige beweging ingang vindt. Destijds moest men door een zeer bijzondere rechtvaardigmaking tot „de groote zaak” komen, en nu door een eigenaardige heiligmaking; toen drong men aan op wat men noemde „eene ouderwetsche bekeering”, nu op een zoogenaamde „tweede” of Brighton-opwekkingsbekeering, naar Engelsch-methodistisch, Wesleyaansch model. Ons komt 't voor dat we 't met een gewone, bijbelsche wel doen kunnen, en dat die ruim zoo zeker, meer bestendig en voor 't Godsrijk tienmalen vruchtbaarder is.

Deze regels, vooral het begin van dit citaat, dragen we eerbiedig op aan sommige Christelijke Gereformeerde broeders,

zusters en......... collega's. Het is geschreven door een Ds van de echte kerk, in den echten tijd.

Wanneer deze dingen nog overal werden verstaan, ook in den kring dergenen, die nu telkens nog weer zeggen, dat wij zoover van hen afstaan, — wat zouden we dan een eind dichter bij hen zijn, dan het nu soms moet schijnen.

Intusschen zou uit de onderscheiden jaargangen van het genoemde maandschrift zeer veel materiaal te putten zijn, om aan te toonen, dat men in die dagen zich zeer sterk interesseerde voor alles en allerlei, dat op het terrein van het niet in enger zin „geestelijk leven" lag.

Nu ik toch aan het citeeren ben uit „de Vrije Kerk", kan misschien het volgende citaatje ook nog zijn dienst doen in dezen tijd. Een kroniek-schrijver mag immers, als hij kan, ook over het verleden, dat op het heden nog invloed oefent, zijn licht, of liever het licht van een ander, ontsteken? In verband met zekere beweringen, die nog maar steeds stijf en strak volhouden, dat in de dagen van de „doleantie" het beginsel der afscheiding werd verloochend, dat in de dagen van de „vereeniging" dat zelfs dubbel werd gedaan, meen ik wel het volgende te mogen aanhalen uit het genoemde blad van Juli-Augustus 1875; aan het adres van de Hervormde „broeders en zusters" wordt het volgende gezegd:

„Wilt gij geen van beide, (n.l. ons met ons Gereformeerd beginsel en zijne toepassing plaats in uwe kerk waarborgen, of gij tot onze kerk overkomen) wilt ge geen van beide, maar een geheel vrije kerk stichten, op Bijbelsche en Gereformeerde grondslagen naast de Chr. Geref. Kerk, ons ook goed. Wij dringen U niet, om bij ons te komen, indien ge Jezus' woord maar in eere doet komen. Wilt ge in dat geval van onze hulp gediend zijn, wij zijn niet onwillig, wij zullen U steunen met onze diensten en ook wel, zoover onze krachten 't toelaten, met ons geld."

Het wil me voorkomen, dat, wanneer het gelukken mocht verschillende menschen zich nog eens weer in dat verleden te doen verplaatsen, zonder beslagen en zonder gekleurde bril, dat er dan heel andere oordeelen uitgesproken zouden worden, dan thans veelal ten beste (?) gegeven worden.

J. WATERINK.

RECENSIËN.

E. Sellin, Wie wurde Sichem eine israëlitische Stadt? Leipzig, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung; 84 blz.

Prof. Sellin kondigt in het „Vorwort" aan een „Lehrbuch der Geschichte Israëls". Een der problemen, die hij bij de bewerking daarvan ontmoet, behandelt hij vooruit in deze monografie. Gelijk bekend, is de geschiedenis van Abimelech in Richt. 9 uiterst leerzaam voor de kennis der verhouding tusschen de Israëlieten en de overgebleven Kanaänieten. Terwijl men gewoonlijk uit Richt. 9 afleidt, dat er destijds in Sichem een Kanaänietisch en een Israëlietisch element naast elkander leefde, meent Sellin het laatstgenoemde tot een minimum te moeten reduceeren. Sichem was nog wezenlijk een Kanaänietische stad. De overlevering in Richt. 9 is niet in overeenstemming met de werkelijkheid. Ze heeft eene andere traditie verdrongen, en deze meent Sellin op grond van de nog overgebleven sporen te kunnen herstellen. Zoo komt hij tot deze voorstelling, dat Abimelech — geen zoon van Gideon, maar van Jerubbaäl — zich tot koning over Sichem maakte door eene samenzwering tegen en de vermoording van de 70 zonen van Hemor, d. i. het regeerend Hevietisch adellijk geslacht van het Kanaänietische Sichem. Hierdoor is Sichem Israëlietisch geworden.

Wij kunnen ons met methode en resultaat van den auteur niet vereenigen; maar bevelen daarom toch de lezing van zijne — als altijd — vlot en onderhoudend geschreven studie over dit interessant gedeelte van Israëls geschiedenis aan belangstellenden gaarne aan.

RIDDERBOS.

Lic. Eduard Sachsse. Die Bedeutung des Namens Israël. Eine geographisch-geschichtliche Untersuchung. Gütersloh, Bertelsmann, 1922. — 91 blz.

Aan dit geschrift gaat vooraf een eerste deel (als „quellen-

kritische Untersuchung"), terwijl nog een derde deel wordt toegezegd over de religieuze beteekenis van den naam Israël. In dit tweede deel komt de auteur (op gronden, niet aan de verhalen van den Pentateuch ontleend), tot het resultaat, dat de Noordelijke en Zuidelijke stammen reeds vóór Saul in nauwe verbinding met elkander stonden, en dat deze verbinding van religieuzen aard was. Zoo acht hij alleszins geloofwaardig het getuigenis van den Pentateuch, dat de stammen van Israël door Mozes zijn vereenigd tot een bond ter vereering van Jahwe.

RIDDERBOS.

W. Caspari, Die Gottesgemeinde vom Sinaj und das nachmalige Volk Israël. Auseinandersetzungen mit Max Weber. (Beiträge zur Förderung christlicher Theologie 27, 1).
Gütersloh, Bertelsmann. — 174 blz.

Deze studie behandelt van critisch standpunt op veelszins degelijke wijze de vraag, hoe het volk Israël ontstaan is. Het antwoord luidt: niet uit een huisgezin, maar wel uit een familie („Sippe"), d. w. z. uit menschen, die zich hunne bloedsverwantschap bewust zijn en daarom bijeenleven. Door de onderzoeking vlecht zich heen de beantwoording der vraag, wat ouder is: het volk Israël of de Oudtestamentische religie. De auteur antwoordt: de laatste. Niet zij is een product van Israël, maar het omgekeerde is het geval. Voorts komen vele belangrijke onderdeelen van Israëls oude historie en archaeologie ter sprake. Jammer dat het boek niet wat meer overzichtelijk geschreven is.

RIDDERBOS.

Joh. Jansen, Korte verklaring van de Kerkenordening.
Kampen, J. H. Kok, 1922.

Het is wel te betreuren, dat de uitgave van Jansen's groote werk over de Kerkorde — zie mijn uitvoerige bespreking van het eerste deel, in de Mei-aflevering, blz. 29 v.v. — èn wegens de stijging der drukkosten, èn wegens het beperkte debiet, moest worden gestaakt. Temeer, daar naar ons ter oore kwam, de copie voor de beide volgende deelen reeds gereed lag. Laat

ons hopen, dat eerlang betere tijden zullen aanbreken, waarin het den auteur gegeven zal worden, dezen arbeid te voltooien, en — ons intusschen verheugen, dat hij ons thans een „Korte Verklaring” van de g e h e e l e Kerkorde heeft gegeven.

Wie deze uitgave vergelijkt met zijn grooten commentaar, zal zien, dat de omvang belangrijk is ingeperkt. Gelukkig echter is de „Korte Verklaring” niet zoo kort, als ge bij den eersten oogopslag zoudt denken. Ze beslaat ruim 360, met kleine letter bedrukte bladzijden, en vormt een practische en bruikbare handleiding voor ieder, die zich tot het zoo ernstig en teeder, en vaak zoo moeilijke werk der kerkregeering ziet geroepen. Dat de systematische behandeling der artikelen onder de beperking weinig of niet heeft geleden, heb ik met blijdschap kunnen constateeren. Historische gegevens, voor zoover beslist noodig, ontbreken niet, al moest de auteur zich er hier en daar van onthouden, zoover terug te gaan in het verleden, dat de eigenaardige toestanden in het kerkelijke leven konden worden geteekend, die de een of andere bepaling noodzakelijk maakten. Wanneer het principieele voorschriften betreft, worden de Schriftuurlijke gronden, waarop zij rusten, kort en duidelijk aangewezen. Alleen moest een dieper ingaan op sommige uitspraken der Schrift, gelijk dit in zijn groote werk wordt gevonden, nu achterwege blijven. Ook is het hem gelukt, ondanks de beperking, die hij zich moest getroosten, de vragen van kerkrechtelijken aard, welke in de latere jaren, 't zij dan bij vernieuwing of voor het eerst, opkwamen, bij de desbetreffende artikelen helder te belichten.

Met voldoening zagen we, dat Ds Jansen goede nota nam van de opmerking, door ons gemaakt, over het ontbreken van een inhoudsopgave in het eerste deel van zijn grooten commentaar. Hij heeft er nu voor gezorgd, dat heel gemakkelijk kan worden nageslagen, welke onderwerpen achtereenvolgens bij de artikelen worden behandeld.

We zijn Ds Jansen hartelijk dankbaar, dat hij ons dit boek heeft gegeven, en we twijfelen geen oogenblik of het zal er ingaan. Van de grootere uitgave was, vanwege den omvang en den daarmee samenhangenden prijs, het afzetgebied klein. De verkoop bepaalde zich in hoofdzaak tot predikanten en tot kerken, die een exemplaar aanschaften voor het archief. Voor

deze „Korte Verklaring" mag echter de uitgever rekenen op een groot debiet. De meeste onzer ouderlingen en diakenen zullen zich gaarne dit werk aanschaffen, vooral nu de prijs geen bezwaar behoeft te zijn. Zij, die op de grootere uitgave inteekenden, willen, nu voortzetting daarvan vooreerst niet is te verwachten, het ook in bezit hebben, omdat het een doorloopende verklaring van de geheele Kerkorde bevat. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen, dat dit voortreffelijk geschrift niet de waardeering ontvangen zou, die het verdient.

C. LINDEBOOM.

Ed. König, Sexuelle und verwandte modernste Bibeldeutungen (Friedr. Mann's Pädagogisches Magazin), Langensalza 1922. — 71 blz.

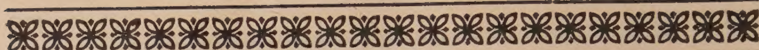
Een hoogst interessant geschriftje, waarin speciaal de onzin, waartoe de Freudsche psychoanalyse komt bij toepassing op de exegese van het Oude Testament, naar verdienste gehekeld wordt.

RIDDERBOS.

Dr A. Troelstra, Hoofdzaken van Bijbelkennis. I. Het Oude Testament. 2e druk.
Amsterdam, Bottenburg, 1922. — 127 blz.

We kunnen ons met den schrijver over den herdruk van dit degelijk bewerkte geschrift verblijden. De tweede druk is blijkens het voorbericht hier en daar gewijzigd en herzien.

RIDDERBOS.

ONTVANGEN BOEKEN.

Menigerlei Genade. Twaalfde Jaargang No. 31—45.
Kampen, J. H. Kok. 1922.

L. Lindeboom, Het Koninkrijk Gods niet gelegen in woorden, maar in kracht.
Kampen, J. H. Kok. 1923.

H. S. S. Kuyper, Van liefde's leed.
Kampen, J. H. Kok. 1923.

O. Borchert, De Christus der Schriften, vertaald door Dr C. N. Impeta.
Kampen, J. H. Kok. 1923.

N. W. van Diemen de Jel, De Vrouwe van 't Hoynink.
Kampen, J. H. Kok. 1923.

A. van Hoogstraten—Schoch, Langs vele wegen.
Kampen, J. H. Kok. 1923.

Dr G. Keizer, Begin en Beginsel der Afscheiding.
Zutphen, J. B. van den Brink & Co. 1923.

Dr M. Kegel, Los von Wellhausen.
Gütersloh, C. Bertelsmann. 1923. Prijs 60 cent.

Dr E. Hoppe, Glauben und Wissen.
Gütersloh, C. Bertelsmann. 1923. Prijs ƒ 2.—.

Js. van der Linden, Het atheïsme van dezen tijd of het aloude Christendom.
Den Haag, Js. Bootsma, 1923.